

Research Paper

Requirements of a Multicultural Curriculum in Primary Education: Explaining the Features on the Basis of a Combined Approach

Seyedeh Homa Aghili¹, Majid Ali Asgari^{*2}, Ali Hosseinikhah³, Rezvan Hakimzadeh⁴, Alireza Sadeghi⁵

1. Ph.D. Student of Educational Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Kharazmi University of Tehran, Iran
2. Associate Professor, Department of Curriculum Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Kharazmi University of Tehran, Iran
3. Assistant Professor, Department of Curriculum Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Kharazmi University of Tehran, Iran
4. Associate Professor, Department of Curriculum Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Iran
5. Assistant Professor, Department of Curriculum Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran

Citation: Aghili S H, Ali Asgari M, Hosseinikhah A, Hakimzadeh R, Sadeghi A. Requirements of a Multicultural Curriculum in Primary Education: Explaining the Features on the Basis of a Combined Approach. *J Child Ment Health*. 2021; 7 (4):39-60.

URL: <http://childmentalhealth.ir/article-1-1007-en.html>

doi 10.29252/jcmh.7.4.4

20.1001.1.24233552.1399.7.4.3.1

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Keywords:

Curriculum,
multicultural curriculum,
multicultural education

Background and Purpose: This study aims to explain the requirements of a multicultural curriculum based on the objectives of primary education and answers to this question that regarding the multicultural nature of Iranian society, which features should this curriculum contain and to what extent the current curriculum is based on these features.

Methods: This was a qualitative content analysis (inductive-deductive). The statistical population included authentic (valid) documents, including national curriculum, specialized texts, and these related to multicultural curriculum and the educational package for primary school curriculum. Research sample included the national curriculum, related studies in multicultural countries, and the educational package for the course of social studies in the primary school. Purposive and criterion sampling was used by giving priority to the articles that were up to date and have a profound connection with the study subject. To collect the data, national and international sources in the area of multicultural education within the years of 2009 to 2020 were used. Finally, unrelated sources were excluded and 86 sources were analyzed. The social studies educational package was selected because it is more expected to contain multicultural components. Research data were collected through documentary research and were analyzed through a qualitative (descriptive-interpretive) method.

Results: In terms of the first research question, five components were extracted as the multicultural curriculum, including the observance of educational justice, acceptance of cultural pluralism, interest in peaceful coexistence, respect for divine religions and a combined approach in curriculum content. Based on the content analysis of these five themes, findings related to the second question showed low interest in multicultural curriculum components at all levels. However, the themes were not equally considered.

Conclusion: Low overlap between the book content and the course design guidelines, and the unbalanced, non-targeted, and inadequate distribution of multicultural curriculum components were among the results of this study. Based on the results, dominance of exploration skill training approach, problem-solving, and critical thinking to present curriculum content are suggested.

Received: 21 Jun 2020

Accepted: 19 Jan 2021

Available: 11 Mar 2021

* **Corresponding author:** Majid Ali Asgari, Associate Professor, Department of Curriculum Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Kharazmi University of Tehran, Iran.

E-mail: Aliasgari@khu.ac.ir

Tel: (+98) 2181584421

2476-5740/ © 2021 The Authors. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The curriculum content is defined in the smallest and most effective element of the education system, i.e., the classroom where teachers and students coming from different cultural backgrounds, distinguished lived experiences, various cultural sources experience an everyday learning context(1-2). Combining individuals' cultural belief and their learning context would closely relate culture to learning (3). Thus, cultural fundamentals in the form of a multicultural curriculum should be considered. A multicultural curriculum is the rebuilding of the mono-national curriculum that requires proper contextualization to understand the necessity of a multicultural approach by authorities. Such bedding requires a dominant multicultural discourse (4). The combined approach is a step toward improving the multicultural curriculum through combining curriculum content and avoiding a single discipline (3). Such planning has profoundly influenced the procedure of features development and thus many countries made their educational system committed to the improvement of knowledge and multicultural skills in their students (4). Developing ethno cultural literacy and teaching multicultural skills have created cultural understanding and brought peace and social cohesion, leading to the sustainable development of countries (5).

In addition to emphasizing the necessity of multicultural themes in the curriculum, literature also confirms the gap in the current education system (25-29). As prior studies verified the existence of a separate subject-oriented curriculum in the primary education and with respect to the lack of a conceptual model underlying multicultural curriculum framework, the research gaps are demonstrated (9,14). In this regard, the purpose of the present research is to explain the requirements of a multicultural curriculum based on primary education objectives.

Method

This is an applied study in terms of purpose and qualitative descriptive research (deductive-inductive) in terms of method. The first research question investigated multicultural curriculum components.

The research population included two parts: the first part was the national curriculum, and the second part included specialized texts, valid papers, and educational websites of other countries having multicultural experiences with combined approach. Research sample included national curriculum and related literature selected through purposive sampling method. Categorized tables collected research data through documentary research. Data were analyzed by qualitative content analysis (deductive research approach). The second research question studied the overlap between the current primary education curriculum and multicultural curriculum. The statistical research population included educational package (curriculum guideline, course book, and teacher book) compiled by the organization for educational research and planning in 2012. The educational package of the social studies course in primary school was used as the research sample. This course was considered as it embraces higher multicultural component expectations comparing other courses (29). Purposive and criterion sampling was done. Research samples were background and related texts, and analysis unit was multicultural related concepts. Data were collected using a conceptual matrix table of deductive content analysis featured with a literature review based on the multicultural curriculum features. Data were collected by documentary review using a researcher-made content analysis list and analyzed by a qualitative content analysis (deductive research approach). The results accuracy was assessed by a reliability criterion (33) in qualitative studies.

Results

In the first step, the multicultural curriculum features were explained in the framework of primary education principles using the inductive qualitative content analysis method. The process contains free coding, classification, and sub-classification and meaning extraction (30). Categories of educational justice observance include equal distribution of scholarly sources and services for all individuals regardless of attributive features and attention to the special requirements of students with different needs (needs) (4-5). Categories of cultural pluralism acceptance include familiarity with the evolution of cultures,

culture recognition and promotion, strengthening the power of cultures, as well as familiarity with ethnic cultural literature (2). Peaceful coexistence categories include improved intercultural relations, open-mindedness, and admitting unity despite plurality (9-10). The features of respect for divine religions in the multicultural curriculum are subcategorized as follows: familiarity with monotheistic religions' teachings and respect for the inherent dignity of human beings (39). The categories of multicultural curriculum's combined approach embrace applying justice-based pedagogy through flexible curriculum content, varied teaching, assessment methods, and learning contexts (11).

In the second research question, five themes from the first research question were deductively analyzed in the social studies educational package for the four primary education levels through content analysis (30). In educational justice observance, the analysis operations included embracing ethnic characteristics in providing educational facilities, and attention to the needs of the students suffering from social problems and/or cultural and economic poverty (36). Analyzing cultural pluralism acceptance includes awareness of cultural histories and utilizing ethnic and cultural achievements (37). The peaceful coexistence analysis resulted in creating intercultural respect, intercultural dialogue context, and enhanced individual identity to strengthen the national identity (38). In respect for divine religions, the analysis resulted in respect for values and norms of religions, acceptance of religious minorities, and instructing desired human relations (39). The analysis for the combined approach of the multicultural curriculum provides caring for cultural, geographical, and historical requirements and applying combined approach-based teaching methods (40). According to the quality and quantity of open coding, the scholar found that multicultural curriculum components were relatively ignored in all levels; however, the themes were differently processed.

Conclusion

Multicultural education is an emergency need for multicultural communities that requires a multicultural curriculum. Studies indicated the poor overlap between social studies educational package content

in Iran with the aforementioned multicultural components (25-29).

In the first research question, educational justice observance highlights that all learners deserve equal educational opportunities at school regardless of their nationality, class, religion, and gender (21). Cultural pluralism acceptance tries to highly signify the educational needs of societies made up of different cultures (37). Peaceful coexistence seeks to prepare individuals for peaceful coexistence in a multicultural community (38). The respect for divine religions would extend students' attitudes in religious recognition and appropriate conduct against different religious beliefs (39). The combined approach intends to change and adjust the education process to affirm the multicultural value (40).

In the second research question, providing opportunities to identify ethnic, cultural literature through art and literature enhance the powers of cultures, and cultural recognition and development were relatively considered and related to the acceptance of cultural pluralism. The other remaining categories (educational justice observance, peaceful coexistence, respect for divine religions, and a combined curriculum approach) (25-29) were almost equally ignored in the book content. It is evident that in the age of information explosion, the inclusion of all the considered concepts of a course in a curriculum is a misplaced expectation; thus, inquiry-based instruction, problem-solving, and critical thinking approaches were proposed to remove curriculum content limitations (19).

The research limitations include problems in accessing the curriculum sources of countries with multicultural experience and lack of high-quality national studies. Curriculum planning based on a multicultural framework for public education, explaining a multicultural approach for influential academics, and instructing multicultural teaching and assessment methods to the teachers are proposed as the research implications.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines: This article was extracted from the Ph.D. dissertation of the first author, which was approved in the field of Curriculum Planning at Kharazmi University of Tehran, with the number 18843 and successfully defended on 07 DEC 2020.

Funding: This study was conducted without the financial support of any public or private institution or organization.

Authors' contribution: The first author who conducted the research is the senior author, the second and third authors are the supervisors and the fourth and fifth ones are the advisors.

Conflict of interest: No conflict of interest was reported by scholars.

Acknowledgments: All the individuals and institutes who made contribution in conducting this study as well as the supervisors and advisors are highly appreciated.

ضرورت‌های برنامه درسی چندفرهنگی در دوره ابتدایی: تبیین ویژگی‌ها بر اساس روی آورد تلفیق

سیده هما عقیلی^۱، مجید علی‌عسگری^{۲*}، علی حسینی‌خواه^۳، رضوان حکیم‌زاده^۴، علیرضا صادقی^۵

۱. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۳. استادیار گروه برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

۴. دانشیار گروه برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ایران

۵. استادیار گروه برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

چکیده

مشخصات مقاله

زمینه و هدف: هدف این پژوهش، تبیین ضرورت‌های برنامه درسی چندفرهنگی بر اساس اهداف تعلیم و تربیت آموزش ابتدایی بوده و به این سوال پاسخ می‌دهد که با توجه به چندفرهنگی بودن جامعه ایران، برنامه درسی دوره ابتدایی باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد و برنامه درسی موجود تا چه اندازه مبتنی بر این ویژگی‌ها است.

روش: روش پژوهش از نوع کیفی، تحلیل محتوا (استقرایی-قیاسی) و جامعه آماری اسناد معتبر شامل برنامه درسی ملی و متون تخصصی مرتبط با برنامه درسی چندفرهنگی و بسته آموزشی برنامه درسی دوره ابتدایی بود. نمونه مورد بررسی برنامه درسی ملی، پژوهش‌های مرتبط در کشورهای چندفرهنگی و بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بود. نمونه‌گیری هدفمند و ملاک‌محور و اولویت در انتخاب مقاله‌ها، به روز بودن و ارتباط عمیق تر با موضوع مورد مطالعه تا حد اشباع بود. به منظور جمع‌آوری داده‌ها از منابع داخلی و خارجی در حوزه تعلیم و تربیت چندفرهنگی طی سال‌های ۲۰۰۹ الی ۲۰۲۰ استفاده شد. در انتها منابع غیرمرتبط حذف شده و ۸۶ منبع مورد تحلیل قرار گرفت. بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی از این جهت مورد توجه قرار گرفت که توقع طرح مؤلفه‌های چندفرهنگی در آنها به میزان بیشتری وجود دارد. برای گردآوری داده‌ها از شیوه بررسی اسنادی و برای تحلیل داده‌ها از روش کیفی (توصیفی - تفسیری) استفاده شد.

یافته‌ها: در پرسش اول پنج مؤلفه شامل رعایت عدالت آموزشی و تربیتی، پذیرش تکثر فرهنگی، توجه به همزیستی مسالمت‌آمیز، احترام به ادیان الهی، و روی آورد تلفیقی در محتوای برنامه درسی به عنوان ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی استخراج شد. بر اساس تحلیل محتوای پنج مضمون استخراج شده، یافته‌های مربوط به پرسش دوم، میزان توجه به مؤلفه‌های برنامه درسی آموزش و پرورش چندفرهنگی را در تمامی پایه‌ها ضعیف نشان داد؛ هر چند میزان پردازش به مضامین، یکسان نبوده و فراز و فرود داشته است.

نتیجه‌گیری: همپوشانی ضعیف محتوای کتاب با راهنمای درسی و توزیع نامتوازن، غیرهدفمند، و ناکافی مؤلفه‌های برنامه درسی چندفرهنگی در برنامه درسی از نتایج این پژوهش بود. بر اساس نتایج به دست آمده، غلبه داشتن روی آورد آموزش مهارت‌کاوشگری، حل مسئله و تفکر انتقادی جهت ارائه محتوای برنامه درسی پیشنهاد می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

برنامه درسی،
برنامه درسی چندفرهنگی،
آموزش چندفرهنگی

دریافت شده: ۹۹/۰۴/۰۱

پذیرفته شده: ۹۹/۱۰/۳۰

منتشر شده: ۹۹/۱۲/۲۱

* نویسنده مسئول: مجید علی‌عسگری، دانشیار گروه برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

رایانامه: Aliasgari@khu.ac.ir

تلفن: ۰۲۳-۸۱۵۸۴۴۲۱

مقدمه

محتوای برنامه درسی در کوچک‌ترین و مؤثرترین عنصر نظام آموزشی یعنی کلاس درس معنا و مفهوم پیدا می‌کند که در آن معلمان و دانش‌آموزان با زمینه‌های فرهنگی متفاوت، محیط یادگیری را تجربه می‌کنند، تجربه‌های زیسته متفاوتی دارند و از منابع فرهنگی متنوعی تغذیه می‌کنند (۱ و ۲). هم‌نشست باور فرهنگی افراد و محیط یادگیری آنان، فرهنگ و یادگیری را در ارتباط تنگاتنگ با یکدیگر قرار می‌دهد (۳). بر همین اساس، توجه به بسترهای فرهنگی در قالب برنامه درسی چند فرهنگی مورد توجه قرار می‌گیرد.

برنامه درسی چندفرهنگی، بازسازی برنامه درسی تک‌ملیتی است که نیازمند بسترسازی مناسب در زمینه فهم ضرورت روی آورد چندفرهنگی^۱ از سوی صاحب‌نظران است. فراهم شدن چنین زمینه‌ای نیازمند گفت‌وگو، مسأله‌محور و حاکم با موضوع چندفرهنگی است (۴). روی آورد تلفیقی^۲ با امتزاج محتوای برنامه درسی و جلوگیری از تک‌رشته‌ای^۳ بودن، گامی در جهت غنای برنامه درسی چندفرهنگی است (۳). اینکه بسیاری از کشورهای نظام آموزشی خود را متعهد بر گسترش دانش و مهارت چندفرهنگی دانش‌آموزان خود کرده‌اند به دلیل تأثیر شگرف چنین برنامه‌ریزی بر روند توسعه این ویژگی‌ها است (۴). توسعه سواد قومی فرهنگی و آموزش مهارت‌های چند فرهنگی موجب ایجاد تفاهم فرهنگی شده، صلح و انسجام اجتماعی را به ارمغان آورده، و به توسعه پایدار کشورها منجر خواهد شد (۵).

به باور بنکس^۴ (۲۰۱۹) فرهنگ، برنامه گروهی برای بقا و سازش‌یافتگی^۵ با محیط خود است. برنامه فرهنگی شامل دانش، مفاهیم، و ارزش‌هایی است که اعضای گروه از طریق نظام‌های ارتباطی به اشتراک می‌گذارند. فرهنگ همچنین شامل عقاید، نمادها، و تفسیرهای مشترک در یک گروه انسانی است (به نقل از ۱). کثرت‌گرایی فرهنگی^۶ اصطلاحی در نظم جهانی جدید است که گوناگونی در فرهنگ یافته‌ها، نظام‌های عقیدتی و ارزش یافته‌ها را به رسمیت می‌شناسد (۲). واقعیات، از وجود تنوع قومی و فرهنگی در سرزمین ما حکایت می‌کند. حضور

1. Multicultural approach
2. Integrated approach
3. Single discipline
4. Banks
5. Compromise

همزمان^۷ چند قوم و به تبع آن چند فرهنگ مختلف در چهارچوب جغرافیای سیاسی واحد را جامعه چندفرهنگی گویند که بر اساس این تعریف، جامعه ما یک جامعه چندفرهنگی است (۳). جامعه ایران با تنوع اقلیم و اختلاط نژادی و قومی، شرایط خاصی را پیش روی سیاستمداران و برنامه‌ریزان قرار داده است و این موضوع، مطالعه، واکاوی و اقدام مناسب را جهت همگرایی و انسجام اجتماعی می‌طلبد. در این راستا از جمله رسالت‌های اساسی نظام تعلیم و تربیت در جوامع چندفرهنگی، طراحی برنامه‌های درسی حساس به فرهنگ و پاسخگو به ویژگی‌های چندفرهنگی است؛ زیرا در صورت بی‌توجهی و مغفول ماندن، فرهنگ‌های دیگر می‌توانند زمینه‌ساز بسیاری از مشکلات و معضلات اجتماعی شوند (۲). سوالی که در این جا مطرح می‌شود، این است که جامعه‌ای که دارای تنوعی از فرهنگ‌های مختلف باشد، نظام تربیتی آن به ویژه برنامه‌های درسی باید حائز چه ویژگی‌هایی باشد تا آموزش، اثربخش شود (۳). فرهنگ مانند یک نظام آموزشی عمل می‌کند که محیط یادگیری و عملکرد^۸ یادگیرنده را در برمی‌گیرد. محیط همان پهنه فرهنگی است که به افراد کمک می‌کند تا به عنوان یادگیرنده ویژگی‌های مورد انتظار شناختی^۹، عاطفی و روانی، حرکتی را کسب کنند و به نسبت تعهدی که در وجود آنها شکل گرفته و بدان ایمان دارند، باورهای اخلاقی و رفتاری^{۱۰} خود را در برابر مقوله‌های فرهنگی به مرحله عمل در بیاورند (۴). بدین جهت، آموزش چندفرهنگی سازوکاری است در صدد ایجاد تعامل، تفاهم و تبادل بین فرهنگی؛ به طوری که افراد دارای فرهنگ‌های متفاوت، با کمترین تنش، امکان همزیستی مسالمت‌آمیز پیدا کنند (۵).

به عقیده بنکس، آموزش چندفرهنگی نوعی روی آورد آموزشی است که تنوع قومی و فرهنگی را در جامعه به رسمیت می‌شناسد و سیاست‌های آموزشی خود را در جهت اصلاح مفاهیم عمده‌ای مانند هویت، از خودبیگانگی، تعصب، درگیری‌های قومی، نژادی و فرهنگی تنظیم می‌کند (به نقل از ۶). آموزش چندفرهنگی رشد تخیل و مهارت‌های انتقادی دانش‌آموزان را تحریک کرده و باعث می‌شود که

6. Cultural pluralism
7. Concurrent
8. Performance
9. Cognitive
10. Behavioral

آنها فرهنگ‌های دیگر جوامع را به وسیله هنجارها و استانداردهای خودشان قضاوت کرده و قابل پذیرش بدانند (۷). لزوم استقرار برنامه درسی مناسب از سنین کودکی در نظام آموزشی دارای اهمیت است (۸). مهم‌ترین برنامه درسی مربوط به پایه اول ابتدایی است که در آن زیربنای آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان پایه‌گذاری می‌شود و هرگونه سهل‌انگاری در برنامه‌ریزی نوآموزان، صدمات جبران‌ناپذیری به پیکره اجتماع وارد خواهد کرد (۹). بر اساس یافته‌های یک مطالعه در اندونزی، دانش‌آموزان هنگام ورود به جامعه، باید آماده باشند تا با یک وضعیت کثرت‌گرا روبرو شوند. هنگام تحصیل در مدرسه، به دانش‌آموزان باید الگوهای جدید و باورهای عمیق درباره چندفرهنگی بودن آموزش داده شود. آموزش‌گران باید بتوانند ارزش‌های چندفرهنگی را در یادگیری ادغام کرده و از روش‌های تدریس مرتبط با موقعیت‌های تکثر قومی و اجتماعی استفاده کنند (۱۰). میسکو^۱ (۲۰۱۸) بر این باور است که دانش‌آموزان به دلیل دانش شخصی و فرهنگی دارای تجربیات شخصی متفاوتی در خانواده‌های خود هستند. برنامه درسی فرهنگی پاسخگو به طور مفهومی به دنبال ایجاد ارتباط بین خانه و مدرسه است (۱۱). نتایج پژوهشی دیگری، نظام آموزشی فنلاند را در حال معرفی برنامه درسی با گفتمان‌های مختلف در مورد آموزش چندفرهنگی معرفی می‌کند. در این گفتمان‌ها، تنوع فرهنگی به عنوان بخشی ذاتی از مدرسه ظاهر می‌شود و دیدگاه‌های چندفرهنگی به طور گسترده در سراسر برنامه درسی ادغام می‌شوند (۱۲). نتایج پژوهش صادقی (۱۳۸۹) حاکی از توجه نسبی سند ملی ایران به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی است؛ به گونه‌ای که بخش مربوط به روش‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی به گونه مناسب به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه داشته، اما بخش مربوط به راهبردهای یاددهی - یادگیری از آن غفلت کرده است. همچنین، بخش‌های مربوط به مبانی فلسفی و عملی، اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی و اهداف تفصیلی دوره‌های تحصیلی تا اندازه‌ای مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی را بازتاب داده‌اند (۱۳). عراقیه، فتحی، فروغی و فاضلی (۱۳۸۸) در یافته‌های خود بر این باور هستند که در جوامع چندقومیتی مانند ایران، به کارگیری فرهنگ‌های قومی در آموزش رسمی و اشاعه آن از طریق برنامه درسی، زمینه پیوند اقوام و

1. Misco

نژادهای جامعه را به وجود آورده و وحدت‌بخشی فرهنگی و وحدت ملی را ایجاد می‌کند (۱۴).

برنامه درسی چندفرهنگی سازوکاری در جهت توانمندسازی افراد و گروه‌ها از منظر برخورداری از دانش، نگرش، و مهارت برای همزیستی مسالمت‌آمیز در یک جامعه چندفرهنگی است (۱۵). برای آموزش چندفرهنگی دو دیدگاه عمودی و افقی^۲ وجود دارد. در دیدگاه عمودی آموزش چندفرهنگی شامل چندین لایه بزرگ است. یک کلاس درس را می‌توان به عنوان لایه پایین مشاهده کرد، مدرسه را می‌توان به عنوان یک لایه بزرگ‌تر مشاهده کرد، و کشور به عنوان یک لایه حتی بزرگ‌تر. در دیدگاه افقی آموزش چندفرهنگی می‌تواند یک متغیر واحد یا متغیرهای مختلف را در یک کلاس خاص، مدرسه، کشور یا منطقه اجتماعی - جغرافیایی بزرگ‌تر ترکیب کند (۱۶). اگر آموزش چندفرهنگی به صورتی معنادار در طول و عرض یک برنامه درسی قرار بگیرد، می‌تواند تغییرات بنیادین در شیوه‌های آموزش برنامه‌های درسی استاندارد و غیراستاندارد ایجاد کند (۱۷). برنامه‌های درسی سنتی، مفاهیم و موضوعات مجزا از هم و تصنعی را به دانش‌آموزان منتقل می‌کنند که موجب احساس بی‌ربطی، بیهودگی و سردرگمی آنان می‌شود. با آشکار شدن بیش از پیش بیهودگی بخش بخش شدن علم، نیاز به روی آوردهای جامع اهمیت بیشتری پیدا کرد. به این ترتیب که دانش‌آموزان در مدارس نیازمند آموزشی هستند که اجزای مجزا از هم دانش را با یکدیگر ارتباط دهد تا توانایی آنان برای تشخیص و کاربرد دانش قبلی در موقعیت‌های یادگیری جدید افزایش یابد (۱۸). برنامه درسی چندفرهنگی، به دنبال بازسازی ساختار برنامه‌های درسی در همه سطوح آموزشی با تأکید بر دوره ابتدایی بر اساس روی آورد چندفرهنگی است. درک ضرورت رهیافت چندفرهنگی از جانب برنامه‌ریزان درسی بستر مناسبی برای نیل این هدف محسوب می‌شود.

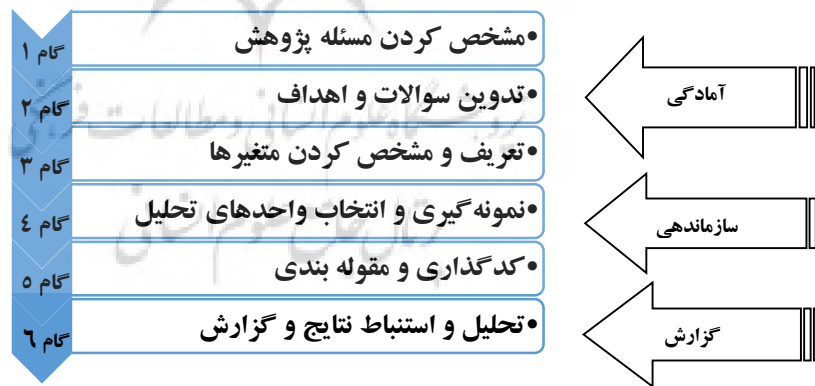
آموزش و پرورش برای تسهیل در نائل شدن به اهداف و آرمان‌های خود نیازمند تدوین یک برنامه درسی منسجم است. اما بی‌تردید با توجه به برداشته شدن مرزها و پیدایش فرهنگ‌های متفاوت در کنار یکدیگر، تدوین یک برنامه منسجم مستلزم توجه به فرهنگ‌های متنوع و متکثر موجود در جامعه است (۱۹). واقعیت این است که در جامعه امروز

2. Vertical and horizontal view

در آموزش و پرورش ایران به عنوان یک حوزه مغفول و غایب روشن شده و تأکید کند که این غفلت می‌تواند عامل مهمی در تشدید بسیاری از پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی شود. در عین حال به دلیل تأثیرگذاری بنیادین مقطع ابتدایی در جهت ایجاد و حفظ سلامت روان و تحقق هویت اجتماعی کودکان و ماهیت تلفیقی برنامه درسی ابتدایی، ضرورت وجودی آن نیز مورد تأکید قرار گرفته است. روی آورد غالب در این پژوهش، تلفیقی و تکثرگرایانه است؛ به صورتی که محتوای برنامه درسی و مسائل اجتماعی و فرهنگی در ارتباط افقی با هم آموخته شوند. پرسش‌هایی که در این پژوهش به دنبال پاسخ آن هستیم عبارت‌اند از: ۱. بر اساس اصول تعلیم و تربیت آموزش ابتدایی، برنامه درسی چندفرهنگی دارای چه ویژگی‌هایی است؟ ۲. برنامه درسی فعلی آموزش ابتدایی تا چه میزان با برنامه درسی چندفرهنگی همپوشانی دارد؟

روش

الف) طرح پژوهش و شرکت‌کنندگان: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی^۱ (استقرا-قیاس) است. سه مرحله اساسی در فرایند انجام تحلیل محتوای کیفی: آماده شدن برای تحلیل، سازمان‌دهی، و گزارش نتایج به دست آمده (۳۰) که در شکل ۱ نمایش داده شده است.

شکل ۱: مراحل تحلیل محتوای کیفی (۳۰)

استفاده قرار می‌گیرد که هدف از پیش تعیین شده‌ای برای این تحلیل وجود دارد و کلمات، جملات، یا عبارات مشخصی در متون جست‌وجو می‌شوند. تمایز بین این دو روش، بیشتر به نحوه شکل‌گیری مقولات

مجموعه‌ای از فرهنگ‌ها در کنار هم قرار گرفته‌اند که غالباً همپوشانی لازم را نداشته و یا در تضاد با هم قرار دارند. آموزش و پرورش هم با به‌کارگیری نظام برنامه‌ریزی درسی سنتی حاکم بر برنامه درسی کشور به ویژه در دوره ابتدایی، نمی‌تواند بین یادگیری و محیط زندگی دانش‌آموزان، ارتباط مؤثری برقرار کند. بر اساس مطالعات انجام شده وضعیت آموزش چندفرهنگی در ایران نامطلوب و توجه به مقوله‌های آن ناکافی بوده است (۲۰). پژوهش‌های انجام شده، تلاش‌های مربوط به برنامه درسی چندفرهنگی و میزان توجه به ارزش‌های آن را کافی ندانسته (۲۱-۲۴) و با توجه به عدم توازن در پرداختن به شاخص‌های چندفرهنگی در بسته‌های آموزشی، بازنگری در برنامه‌های درسی، برای توجه بیشتر به مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی را ضرورتی محتوم دانسته‌اند (۲۵-۲۹). بدین جهت تعریف سازوکاری مناسب به منظور نزدیکی فرهنگ‌ها و ایجاد تفاهم و تعامل میان آنها در جهت همزیستی مسالمت‌آمیز از دوران ابتدایی، ضرورتی غیر قابل اجتناب و واقعیتی انکار ناپذیر است. هر چه قدر نقش آموزش و پرورش در توسعه این توانایی، کم‌رنگ‌تر باشد، تعاملات افرادی که در این گستره جغرافیایی ملزم به داشتن ارتباطات شغلی و اجتماعی هستند بیشتر دچار آسیب خواهد شد. بدین ترتیب در این مطالعه تلاش شده است که ضرورت وجود برنامه درسی چندفرهنگی

استقرا در روش تحلیل محتوای کیفی به عمیق شدن در داده‌ها و فرصت دادن به ظهور بینش‌ها^۲ و افق‌های تازه و طبقات استقرایی جدید گفته می‌شود؛ ولی تحلیل محتوای قیاسی، زمانی در یک پژوهش مورد

1. Qualitative content analysis

2. Insights

بستگی دارد (۳۱). در جدول ۱ ویژگی‌های اصلی دو رهیافت قیاسی و استقرایی در تحلیل محتوای کیفی، نشان داده شده است:

جدول ۱: دو رهیافت اصلی در تحلیل محتوای کیفی (۳۲)

انواع تحلیل محتوای کیفی	تعریف کدها و مقولات	شروع پژوهش	منبع کدها و یا مقولات
تحلیل محتوای استقرایی	در فرایند تحلیل داده‌ها	مشاهده	استخراج کد از داده‌ها
تحلیل محتوای قیاسی	تعریف کدها پیش از تحلیل و در خلال آن	نظریه	استخراج کد از نظریه‌های پژوهشی

در پاسخ به پرسش اول، مؤلفه‌های برنامه درسی چندفرهنگی مورد بررسی قرار گرفت. جامعه پژوهشی شامل دو بخش بوده است: بخش یکم اسناد معتبر شامل برنامه درسی ملی ایران؛ و بخش دوم متون تخصصی، مقالات و مجلات داخلی ایران و خارج از ایران درباره آموزش و پرورش کشورهای چندفرهنگی. روش نمونه‌گیری، هدفمند و ملاک‌محور؛ نمونه مورد بررسی شامل برنامه درسی ملی ایران و پژوهش‌های مرتبط؛ متن برنامه درسی ملی و پژوهش‌ها؛ و واحد تحلیل، ثبت ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی بود.

در پاسخ به پرسش دوم، میزان همپوشانی برنامه درسی فعلی آموزش ابتدایی با برنامه درسی چندفرهنگی مورد بررسی گرفته است. جامعه آماری این پژوهش شامل بسته درسی (راهنمای برنامه درسی، کتاب درسی، و راهنمای معلم دوره ابتدایی) بوده است که توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی در سال ۱۳۹۱ تألیف و چاپ شده است. نمونه مورد بررسی در این پژوهش شامل بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی است. بسته آموزشی مطالعات اجتماعی از این جهت مورد توجه قرار گرفت که نسبت به دیگر موضوعات درسی، توقع طرح مؤلفه‌های چندفرهنگی در آن بیشتر وجود دارد. نمونه‌گیری هدفمند و ملاک‌محور و در جهت سوال پژوهش بوده است. واحد زمینه، متن‌های بسته؛ و واحد تحلیل، ثبت مفاهیم مرتبط با چندفرهنگی بود. کلیدواژه‌های به کار برده شده در جستجو شامل واژه‌های چندفرهنگی، برنامه‌ی درسی چندفرهنگی و تلفیق برنامه درسی بوده‌اند که از پایگاه‌های الکترونیکی SID، Magiran، ensani.ir، Elsevier، ProQuest، Eric، IranDoc، Normagas، Sivilica، استفاده شد.

ب) ابزار پژوهش: ابزار گردآوری داده‌ها برای پرسش نخست، جدول مقوله‌بندی است که مقوله و شاخص‌های آن با مطالعه پژوهش‌های انجام شده، تنظیم شده است. شیوه گردآوری داده‌ها، بررسی اسنادی و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل محتوای کیفی (استقرایی) استفاده شده است. در پرسش دوم، ابزار جمع‌آوری داده‌ها، جدول ماتریس مفهومی تحلیل محتوای قیاسی بوده است که مقوله و شاخص‌های آن با مطالعه پژوهش‌های انجام شده و بر اساس ویژگی‌های تعیین شده برنامه درسی چندفرهنگی در نظریه‌های ارائه شده با روی آورد چندفرهنگی‌گرایی، تنظیم شده است. شیوه گردآوری داده‌ها بررسی اسنادی با استفاده از سیاهه تحلیل محتوای محقق ساخته و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل محتوای کیفی (قیاسی) استفاده شده است (۳۱).

هامرسلی^۱ (به نقل از ۳۳) روایی^۲ در پژوهش‌های کیفی را چنین تعریف می‌کند: روایی کیفی به میزانی از سازش یافتگی اطلاق می‌شود که از طریق آن، موارد به یک مقوله مشابه، توسط مشاهده‌گران متفاوت یا یک مشاهده‌گر واحد در مناسبت‌ها و موقعیت‌های متفاوت الصاق می‌شوند. او همچنین اعتبار^۳ کیفی را چنین تعریف کرده است: تفسیر یک گزارش که پدیده اجتماعی را برای آنچه بدان ارجاع می‌شود، بازنمایی سازد. به بیانی ساده قابلیت اعتماد، میزانی است که در آن می‌توان به یافته‌های یک پژوهش کیفی متکی بود و به نتایج آنها اعتماد کرد. معیار قابلیت اعتماد دربرگیرنده چهار معیار جداگانه اما به هم مرتبط است: ۱. باورپذیری^۴: باورپذیری عبارت است از استدلال‌ها و فرایندهای ضروری برای اعتماد به نتایج پژوهش. این مفهوم تا اندازه‌ای شبیه مفهوم اثبات‌گرایانه اعتبار درونی است؛ ۲. اطمینان‌پذیری^۵: عبارت

4. Credibility
5. Dependability

1. Hammersley
2. Validity
3. Credit

برای یک جمعیت متفاوت به کار رود. بدین ترتیب، اعتمادپذیری هر چهار معیار یاد شده را در بر می‌گیرد و به عنوان میزانی تعریف می‌شود که در آن یک پژوهنده می‌تواند مخاطبان را متقاعد سازد که یافته‌های وی ارزش توجه کردن را دارند. بر اساس تبیین انجام شده، پژوهشگر راهبردهای ارائه شده در جدول ۲ را برای ارزیابی دقت علمی نتایج پژوهش به کار برده است.

است از توانایی شناسایی جایی که داده‌های یک مطالعه معین از آن جا آمده، چگونه گردآوری شده، و چطور به کار رفته کرده‌اند؛ ۳. تأییدپذیری^۱: به "عینیت کیفی" گزارش طبیعت گرایانه کیفی اطلاق می‌شود. در این زمینه پژوهنده باید نشان دهد که یافته‌های آن عملاً و واقعاً مبتنی بر داده‌ها هستند؛ و ۴. انتقال‌پذیری^۲: درجه‌ای است که در آن نتایج یک مطالعه کیفی می‌تواند به یک محیط متفاوت دیگر نیز منتقل شده و

جدول ۲: ارزیابی دقت علمی نتایج پژوهش بر اساس معیار اعتبار (قابلیت اعتماد)^۳ در پژوهش کیفی

ردیف	معیارهای ارزیابی	معادل کمی	تعریف معیار	راهبردهای به کار گرفته شده در پژوهش توسط پژوهشگر
۱	باورپذیری	روایی داخلی	بازنمایی کافی سازه اجتماعی که پژوهنده در پی بررسی آن است	۱. به کارگیری منابع گوناگون در جمع‌آوری داده‌ها ۲. مطالعه و بررسی طولانی داده‌ها و مشاهدات مداوم ۳. به کارگیری نظرات متخصصان و به کارگیری نقل قول مستقیم ۴. صبوری و دقت در ارائه نتایج
۲	انتقال‌پذیری	تصمیم‌پذیری نتایج (اعتبار بیرونی)	پژوهش باید در تفسیر و تحلیل داده‌ها دقیق باشد تا دیگران قانع شوند	۱. به کارگیری روش نمونه‌گیری هدفمند ۲. تنوع در به کارگیری منابع و افراد و روش‌های «مثلث‌سازی» ۳. حساسیت بخشیدن به بررسی داده‌ها ۴. ایجاد زمینه قضاوت و ارزیابی با ارائه توصیف‌های روشن
۳	اطمینان‌پذیری	پایایی داخلی	این گویه به ثبات نتایج در طول زمان اشاره می‌کند.	۱. پیروی از روش واحد از ابتدا تا انتها و ثبت دقیق داده‌ها ۲. تأیید صحت فرایند تجزیه و تحلیل توسط همکاران تخصصی ۳. بازبینی نتایج و بررسی انجام فرایندهای پژوهش
۴	تأییدپذیری	پایایی خارجی (پرهیز از سوگیری)	میزان تأیید ویژگی‌های داده‌های مورد بررسی پژوهشگر توسط خوانندگان	۱. علاقمندی پژوهشگر به موضوع مورد مطالعه ۲. انجام پژوهش با راهنمایی و نظارت صاحب نظران ۳. حفظ مستندات در تمامی مراحل پژوهش ۴. بازبینی مداوم از طریق دریافت نظر شرکت کنندگان در پژوهش

ج) روش اجرا:

گام‌های اجرایی پرسش یکم

گام ۱. مشخص کردن مسئله (۳۰): پژوهش حاضر در اولین پرسش به بررسی ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی در چهارچوب اصول تعلیم و تربیت آموزش ابتدایی پرداخته و در این مسیر منابع معتبر علمی را مورد مطالعه و تفحص قرار داده است. **گام ۲.** تدوین سوالات و اهداف (۳۰): این پژوهش با هدف تبیین ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی بر اساس اصول تعلیم و تربیت آموزش ابتدایی به این سوال پاسخ داد: بر اساس اصول تعلیم و تربیت آموزش ابتدایی، برنامه درسی چندفرهنگی دارای چه ویژگی‌هایی خواهد بود؟. **گام ۳.** تعریف و مشخص کردن

متغیرها (۳۰): مفاهیمی که این پژوهش به بررسی آنها در متن پرداخته است شامل مفاهیم شاخص برنامه درسی، برنامه درسی چندفرهنگی، و روی آورد تلفیقی است. طبقه‌بندی^۴ و درنهایت تحلیل و تفسیر اطلاعات پژوهش بر اساس حدود واحدهای معنایی نام برده شده انجام شده است. **گام ۴.** نمونه‌گیری و انتخاب واحدهای تحلیل و زمینه (۳۰): در این پژوهش روش نمونه‌گیری، هدفمند و ملاک‌محور و نمونه مورد بررسی برنامه درسی ملی و پژوهش‌های مرتبط در داخل و خارج از کشور بوده است. پژوهشگر در استفاده از این روش از قاعده اشباع نظری پیروی کرده تا به اشباع برسد؛ به این صورت که ابتدا منابع به صورت هدفمند انتخاب شدند. هر منبع پس از مطالعه مورد کدگذاری قرار

3. Reliability
4. Classification

1. Conformability
2. Transferability

کد ایجاد شد که پس از حذف و ادغام‌های انجام شده در مراحل مختلف، کدها کاهش یافتند. از این کدها در نهایت، ۲۳ زیرمقوله، ۱۲ مقوله و ۵ مضمون شامل: رعایت عدالت آموزشی و تربیتی در برنامه درسی، پذیرش تکثر فرهنگی در برنامه درسی، توجه به همزیستی مسالمت‌آمیز در برنامه درسی، احترام به ادیان الهی در برنامه درسی، و روی آورد تلفیقی در محتوای درسی به دست آمد. **گام ۶.** تحلیل و استنباط نتایج و گزارش (۳۰): در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها روش توصیفی - تفسیری مورد استفاده قرار گرفته است. پس از کدبندی اولیه، شکل‌گیری زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها، ویژگی‌های برنامه درسی چند فرهنگی در پنج مضمون مورد پذیرش قرار گرفت.

گام‌های اجرایی پرسش دوم:

گام ۱. مشخص کردن مسئله (۳۰): اهمیت کتاب‌های درسی در نظام‌های آموزشی متمرکز مانند ایران که تقریباً تمام عوامل آموزشی بر اساس محتوای آن تعیین و اجرا می‌شود بیش از سایر انواع نظام‌های آموزشی است و به خاطر همین اهمیت بیش از اندازه است که صرف وقت نیروهای متخصص در ارزشیابی و تحلیل کتاب‌های درسی می‌تواند راهگشای حل بسیاری از مشکلات جاری آموزش باشد (۳۴). در حوزه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری آموزشی، به تدوین دقیق برنامه درسی نیاز است تا بتواند زمینه آموزش چندفرهنگی و احترام به فرهنگ‌های گوناگون و ارتقا دانش و سواد چندفرهنگی در بین دانش‌آموزان اقوام و اقلیت‌های گوناگون فرهنگی و قومی در کشور را فراهم آورد (۳۴). ایران به دلیل وجود اقوام و فرهنگ‌های متنوع و زبان‌های گوناگون از مصادیق جامعه چندفرهنگی به شمار می‌رود، بدین لحاظ توجه به سیاست‌های آموزش چندفرهنگی و به تبع آن تدوین برنامه درسی چندفرهنگی، ضروری به نظر می‌رسد. در گام‌های اولیه وجود مضامین چندفرهنگی با توجه به تغییر محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پس از اجرای نظام آموزشی ۳-۳-۶ می‌تواند زمینه‌ساز پرداختن به ضرورت مطرح شده باشد (۳۵). این پژوهش در پی آن است که میزان توجه دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی را به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی بررسی کند و در این مسیر بسته آموزشی درس مطالعات

گرفت و بعد از آن منبع دیگری انتخاب شده و مورد بررسی قرار گرفت. منابع یکی پس از دیگری مطالعه شد تا جایی که پژوهشگر به این نتیجه رسید که مطالعه به حد اشباع مقوله‌ای و نظری رسیده است. از این طریق مجموعه‌ای از ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی به دست آمد که ابعاد مؤلفه‌های برنامه درسی چندفرهنگی را تشکیل دادند. در این پژوهش واحد زمینه، متن برنامه درسی ملی و پژوهش‌ها و واحد تحلیل، ثبت ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی، و شیوه گردآوری داده‌ها، یادداشت‌برداری با روش بررسی اسنادی بوده است. **گام ۵.** کدگذاری و مقوله‌بندی (۳۰): سازمان‌دهی داده‌های کیفی حاصل از مطالعات انجام شده بر اساس چهار مرحله کدگذاری باز^۱، ایجاد زیرمقوله^۲، مقوله‌سازی^۳، و ایجاد مضمون^۴ انجام شده است (۳۰). در مرحله کدگذاری باز، ایده‌های اولیه از متون استخراج و فهرست شد. هر متن چندین بار مورد مطالعه قرار گرفت و تمامی کدهایی که می‌توانستند با سوال پژوهش مرتبط باشند در حاشیه متون یادداشت شد و در مراحل تکرار مطالعه، مواردی که از قلم افتاده بود اضافه می‌شد. این فرایند به طور پیوسته از استخراج کدها تا قرارگیری آنها در مقوله‌های مربوطه تداوم یافت. در مرحله ایجاد زیرمقوله، مجموعه کدهای استخراج شده با رعایت تناسب کدهای اولیه و بر اساس تفاوت‌ها و شباهت‌هایشان مقوله‌بندی شده و به شکل زیرمقوله دسته‌بندی شدند. تعداد طبقات از طریق گروه‌بندی داده‌ها کاهش یافت. هدف اصلی از اجرای این مرحله، ایجاد شرایطی برای درک بهتر پدیده و تولید دانش در زمینه مورد نظر است. در مرحله سوم به منظور دسته‌بندی داده‌ها از برچسب‌های اختصاصی‌تر استفاده شد. مقوله‌های نام‌گذاری شده در زیرمقوله‌ها به شکل مقوله‌های اصلی گروه‌بندی شده و مضامین در مرحله چهارم قابل دستیابی شدند. در این مرحله یک توصیفی کلی از موضوع پژوهش ایجاد می‌شود. بدین ترتیب تمامی متون مورد مطالعه قرار گرفته، تمام جملات معنادار استخراج و یادداشت‌برداری شده و به هر کدام از مضامین نهایی یک کد یا برچسب اختصاص داده شد. بعد از کدگذاری تمام داده‌ها بر اساس اشتراکاتی که با یکدیگر داشتند تحت یک مقوله واحد در آمدند که با مقوله‌های دیگر ناهمگن بودند. در کدبندی اولیه ۱۰۴

1. Open coding
2. Subcategory

3. Categorization
4. Theme

اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم، پنجم، و ششم دوره دوم ابتدایی را به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای و ظرفیت بالای آن در ارائه مضامین چندفرهنگی مورد مطالعه و تفحص قرار داده است. **گام ۲.** تدوین سوالات و اهداف (۳۰): بخش دوم پژوهش با هدف شناسایی میزان همپوشانی برنامه درسی فعلی آموزش ابتدایی با برنامه درسی چندفرهنگی به این سوال پاسخ خواهد داد: برنامه درسی فعلی آموزش ابتدایی تا چه میزان با برنامه درسی چندفرهنگی همپوشانی دارد؟ **گام ۳.** تعریف و مشخص کردن متغیرها (۳۰): تحلیل و تفسیر اطلاعات پژوهش بر اساس حدود واحدهای معنایی زیر انجام شد: عدالت آموزشی و تربیتی: رالز^۱ (۲۰۰۱) عنوان می‌کند که افراد با توانایی و مهارت‌های مشابه، باید فرصت‌های مشابهی برای پیشرفت و همچنین بهره‌بردن از امکانات اجتماعی داشته باشند (به نقل از ۳۶). تکثر فرهنگی: پذیرش تکثرگرایی به عنوان لازمه تعامل فرهنگی در عصر جهانی شدن، هم‌افزایی فرهنگی را به ذهن متبادر می‌کند؛ زیرا که مراتب مفهومی بین تکثرگرایی و هم‌افزایی در بعد فرهنگی و در سطح درونی^۲ آن در حوزه قومیت وجود دارد (۳۷). همزیستی مسالمت‌آمیز: همزیستی مسالمت‌آمیز فرایندی است که به موجب آن دو یا چند نفر یا گروه در مجاورت مکانی و با نوعی رابطه متقابل که مبتنی بر کارکردهای معینی است با یکدیگر زیست می‌کنند (۳۸). ادیان الهی: آنچه امروزه جهان بشری به شدت به آن نیازمند است، تعامل و گفت‌وگوی ادیان در جهت کم کردن فاصله‌های موجود بین ادیان، تألیف قلوب پیروان آنها و یکسو کردن حرکت انسان‌ها به سوی سعادت است (۳۹). روی آورد تلفیقی: منظور از تلفیق برنامه درسی ارتباط دادن و درهم آمیختن محتوای برنامه‌ی درسی به منظور تحقق هدف انسجام تجربیات یادگیری فراگیران است (۴۰). **گام ۴.** نمونه‌گیری و انتخاب واحدهای تحلیل و زمینه (۳۰): از جامعه آماری پرسش دوم، کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره دوم از این رو مورد توجه قرار گرفتند که توقع طرح مؤلفه‌های چندفرهنگی در آنها وجود دارد. در این پژوهش واحد زمینه، متن کتب درسی؛ و واحد تحلیل، مفاهیم مرتبط با مبحث چندفرهنگی؛ و شیوه گردآوری داده‌ها، بررسی اسنادی با استفاده از سیاهه تحلیل محتوا بوده است. همچنین در تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش کیفی (توصیفی - تفسیری) مورد استفاده قرار گرفت. **گام ۵.** کدگذاری

و مقوله‌بندی (۳۰): با توجه به پنج مؤلفه ویژگی‌های برنامه درسی از قبل طراحی شده، طبقات به روشنی تعریف شده و سپس مثالی که مصداقی از آن باشد، ذکر شده است. بعد از آن پیشینه نظری مربوط به هر کدام از مضامین بررسی شده و بر اساس تطبیقی که با تعریف و مثال ذکر شده با آن دارد، در یکی از طبقات جای شده‌اند. در انجام پژوهش از ماتریس ساخت یافته با روی آورد قیاسی بهره استفاده شده است. بدین منوال کتاب‌های مطالعات اجتماعی پایه‌های چهارم، پنجم، و ششم دوره دوم ابتدایی تحلیل شده و با استفاده از تحلیل انجام شده، همپوشانی برنامه درسی با برنامه درسی چندفرهنگی در کتب مطالعات اجتماعی صورت‌بندی شد. **گام ۶.** تحلیل و استنباط نتایج و گزارش (۳۰): در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها روش کیفی (توصیفی - تفسیری) مورد استفاده قرار گرفته است. پس از تعیین تعریف‌ها، مصداق مفاهیم و کدگذاری‌های مورد نظر، مضامین انتخاب شده به عنوان مؤلفه‌های شاخص برنامه درسی چندفرهنگی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. با توجه به نزدیکی معنایی مضامین، مصداق و مثال‌هایی یافت شد که با چندین تعریف عملیاتی همپوشانی داشت و سعی شد با یکسان‌سازی و تعدیل در یکی از مقوله‌ها قرار گیرد. حاصل پژوهش بدین شرح است: جامعه ایران به دلیل تنوع اقلیمی، نژادی و قومی، شرایطی ویژه را پیش روی برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش قرار داده است. به رسمیت شناختن این تنوع و تکثر و ضرورت عدم نادیده گرفتن آن در ساختار و بافتار برنامه درسی آموزش و پرورش از بدیهی‌ترین مطالبات جامعه ایرانی است. به لحاظ ساختاری، نظام آموزشی در ایران، نظامی متمرکز است. بر این اساس برنامه درسی دوره‌های تحصیلی بر اساس برنامه درسی ملی تدوین شده است. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی عهده‌دار تهیه و تدوین راهنمای برنامه درسی برای تمامی عناوین درسی مصوب دوره‌های تحصیلی است و به تبع آن محتوای برنامه درسی بر اساس راهنمای برنامه درسی برای تمام حوزه‌های برنامه درسی ملی از پیش طراحی شده و در قالب بسته‌های آموزشی شامل کتاب درسی، راهنمای معلم، محتوای مکمل که تشکیل شده از کتاب‌های تمرین، فیلم‌های آموزشی، کاربرگ‌های دانش آموز، و نرم‌افزارهای رایانه‌ای از جانب سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی به دوره‌های مختلف

1. Ralz

2. Inner

تحصیلی عرضه می‌شود. این پژوهش به بررسی و تفحص در محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی در قالب راهنمای برنامه درسی، کتاب درسی، راهنمای معلم و کاربرگ‌های دانش‌آموزی پرداخته است. دلیل انتخاب درس مطالعات اجتماعی، دارا بودن ظرفیت میان‌رشته‌ای این درس در ارائه آموزش‌های چند فرهنگی است.

یافته‌های پژوهش

الف) پرسش ۱: بر اساس اصول تعلیم و تربیت آموزش ابتدایی، برنامه درسی چندفرهنگی دارای چه ویژگی‌هایی است؟ در گام نخست این پژوهش، ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی در چهارچوب اصول تعلیم و تربیت آموزش ابتدایی با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی

از نوع استقرایی تبیین شده است؛ به این صورت که با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی از گونه استقرایی، پژوهشگر به سازماندهی داده‌های کیفی پرداخت. فرایند انجام کار شامل کدگذاری آزاد، ایجاد طبقه یافته‌ها و زیرطبقه یافته‌ها و استخراج معنا است. کدگذاری اولیه، به ایجاد ۲۳ مقوله اولیه منجر شد و در مراحل بعدی این مقولات با یکدیگر مقایسه شده و تعدادی از آنها که نزدیکی بیشتری داشتند زیرمجموعه مقولات عام‌تری قرار گرفتند. تعداد آنها ۱۲ زیرمقوله بود که هر یک از این مقولات میانی معرف یک بخش یا طبقه خاص از موضوع پژوهش بود. این مقولات در ارتباط با هم قرار گرفته و در سطح بالاتری از انتزاع، زیر ۵ مقوله اصلی جمع شدند که در نهایت مضامین اصلی را تشکیل دادند. نتایج تحلیل انجام شده در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: تحلیل محتوای کیفی با روی آورد استقرایی «ویژگی‌های برنامه درسی چند فرهنگی»

مضمین	مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	کدها
رعایت عدالت آموزشی و تربیتی در برنامه درسی	توزیع برابر منابع و خدمات‌های تعلیم و تربیت برای همه فارغ از ویژگی‌های انتسابی توجه به نیازهای ویژه دانش‌آموزان با نیازمندی‌های متفاوت	بهره‌گیری از محیط آموزشی اثربخش برای همه کودکان عدم توجه به ویژگی‌های قومی، نژادی، مذهبی و... در ارائه امکانات و شرایط آموزشی تربیت و جامعه‌پذیری دانش‌آموزان با کم‌توانی‌های ذهنی و جسمی توجه به نیازهای دانش‌آموزان دارای آسیب‌های اجتماعی، فقر اقتصادی، فقر فرهنگی آگاهی از قدمت و سابقه فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر	۱
پذیرش تکرر فرهنگی در برنامه درسی	آشنایی با سیر تحول فرهنگ‌ها، باشناسی، حفظ و گسترش آنها با تأثیرپذیری از ویژگی‌های قومی تقویت و اعطای قدرت به فرهنگ‌ها با برجسته‌سازی جنبه‌های مثبت آنها	بهره‌گیری از دستاوردهای فرهنگی اقوام آگاهی‌رسانی نقش خرده‌فرهنگ‌ها در تأمین امنیت کشور اشاعه تاریخ فرهنگ‌ها در جهت تقویت هویت بومی بهره‌گیری از ادبیات فولکلوریک، ضرب‌المثل‌ها، اشعار و ترانه‌ها، زبان و گویش و... توجه به هنر، صنایع دستی، موسیقی، دو یا چندزبانگی، سبک پوشش، اعیاد، جشن‌ها ایجاد احترام بین فرهنگی و حفظ حرمت فرهنگ‌های مختلف از طریق آشکار ساختن نقش فرهنگ بومی در اعتلای فرهنگ ملی	۲
توجه به همزیستی مسالمت‌آمیز در برنامه درسی	آشنایی با ادبیات فرهنگی اقوام بهبود روابط بین فرهنگی از طریق مطالعه فرهنگ‌های داخلی و خارجی	ایجاد ارتباطات جهانی، ملی و منطقه‌ای بین فرهنگی از طریق آموزش ضد تبعیض نژادی ایجاد زمینه گفت و گوی بین فرهنگی از طریق پرورش مهارت‌های نقادی، تعقل، تحمل و پذیرش عقاید و آرای مختلف و حل مسالمت‌آمیز مسائل	۳
احترام به ادیان الهی در برنامه درسی	پرورش مهارت‌های چندفرهنگی و پذیرش افکار متفاوت در عرصه تلافی و تعارض افکار پذیرش وحدت در عین کثرت به منظور تحکیم وحدت و همبستگی ملی	رشد ظرفیت‌های روان‌شناختی از طریق پرهیز از پیش‌داوری و کاهش تعصب آموزشی تقویت هویت فردی در جهت تحکیم وحدت ملی از طریق پذیرش تکرر فرهنگی تقویت هویت ملی بر اساس مؤلفه‌های سرزمینی، دین و مذهب، تاریخ، زبان و آداب و رسوم در جهت تحکیم وحدت ملی	۴
روی آورد تلفیقی در محتوای درسی	آشنایی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی احترام به کرامت ذاتی انسان‌ها به کارگیری پداگوژی مبتنی بر عدالت از طریق انعطاف در محتوای برنامه درسی	احترام به ارزش‌ها و هنجارهای ادیان و مذاهب آموزش روابط انسانی مطلوب و جامعه‌خواهان صلح و آرامش توجه به مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی، تاریخی از طریق محتوای متناسب با تنوع فرهنگی طراحی برنامه درسی بر اساس زندگی روزمره و محیط اجتماعی دانش‌آموزان به کارگیری روش‌های تدریس مبتنی بر روی آورد تلفیق با توجه به نیازهای ویژه دانش‌آموزان	۵

به کارگیری روش‌های سنجش و ارزشیابی با رعایت تفاوت‌های فردی در جهت تکامل شخصیت مانند تنوع در استفاده از روش‌های تدریس، روش‌های ارزشیابی خودسنجی، همسال سنجی، گروه‌سنجی و... - مواد و محیط یادگیری

همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود اولین ویژگی مورد اشاره در برنامه درسی چندفرهنگی، رعایت عدالت آموزشی و تربیتی است. این ویژگی تأکید بر این روی آورد است که تمامی دانش‌آموزان صرف نظر از گروهی که به لحاظ ملیت، طبقه، مذهب، جنسیت یا توانایی به آن تعلق دارند باید از برابری فرصت‌های آموزشی در مدرسه برخوردار باشند. برنامه درسی باید کودکان را از محدودیت‌های قومیت‌گرایی آزاد کرده و بدون توجه به تفاوت‌هایی که به لحاظ فرهنگی دارند فرصت‌هایی را در اختیارشان قرار دهد که بر افزایش حرمت خود آنها تأثیرگذار باشد (۲-۴). دومین ویژگی از برنامه درسی چندفرهنگی که در این پژوهش مطرح می‌شود، پذیرش تکثر فرهنگی است. یکی از اهداف اصلی در تعلیم و تربیت چندفرهنگی آماده کردن فراگیران به نحوی است که بتوانند در یک جامعه متکثر که دارای گروه‌های قومی مختلف است عملکردی مطلوب از خود به جا بگذارند. به صورت کلی در عصر حاضر به دلیل تنوع اجتماعی، افکار عمومی و گفت‌وگوهای فرهنگی به سوی پذیرش تنوع و تکثر فرهنگی حرکت کرده‌اند. این پذیرش چندگانگی فرهنگی، متضمن امنیت جوامع بوده و به نوعی فرصت محسوب می‌شود (۹ و ۳۷). توجه به همزیستی مسالمت‌آمیز سومین ویژگی است که به دفعات در منابع تخصصی و پژوهش‌های انجام شده (۳، ۴، ۷ و ۸) به عنوان یک ویژگی برای برنامه درسی چندفرهنگی مطرح شده است. برنامه درسی چندفرهنگی ظرفیت آماده سازی افراد را برای زیست مسالمت‌آمیز در یک جامعه چندفرهنگی دارد. این ویژگی بر اساس روی آوردی است که در آن آموزش و پرورش را به عنوان نهادی معرفی می‌کند که باید با ایجاد تعامل، تفاهم و تبادل بین فرهنگی، فرایند تعلیم و تربیت را به سمتی پیش برد که در آن دانش‌آموزان بتوانند در یک جامعه چندفرهنگی با کمترین تنش و به صورت مسالمت‌آمیز امکان همزیستی داشته باشند. چهارمین ویژگی برنامه درسی چندفرهنگی احترام به ادیان الهی است. گسترش نگرش دینی و فرهنگی دانش‌آموزان در شناخت ادیان دیگر و داشتن رفتارهای

صحیح و منطقی همراه با شکیبایی در مقابل باورهای متفاوت دینی، احترام به ارزش‌های اخلاقی و انسانی ادیان در مواجهه با موقعیت‌های فرهنگی متفاوت از وظایف تعریف شده آموزش و پرورش است (۳ و ۳۹) و در این پژوهش به عنوان یک ویژگی برای برنامه درسی چندفرهنگی لحاظ شده است. تربیت شهروندانی که پذیرنده و پرورش دهنده ارزش‌های اخلاقی، معنوی و فرهنگی باشند موجب انسجام فرهنگی و در نتیجه اتحاد ملی خواهد شد. روی آورد تلفیقی در برنامه درسی چندفرهنگی به عنوان پنجمین ویژگی برنامه درسی، نقشی اساسی و کلیدی در آموزش چندفرهنگی دارد. از بین عناصر برنامه درسی، محتوا مهم‌ترین عنصر در ایجاد تعادل بین فرهنگ ملی و قومی محسوب شده و می‌تواند شرایط مناسب را برای یادگیری مهارت‌های چندفرهنگی در کودکان ایجاد کند. با توجه به تأثیری که فرهنگ در شکل‌گیری شخصیت کودکان دارد، موقعیت تحصیلی دانش‌آموزان به میزان بسیار بالایی تابعی از شرایط و ویژگی‌های فرهنگی آنها خواهد بود. آموزش چندفرهنگی به دنبال تغییراتی در فرایند آموزش است تا از نابرابری‌های فرهنگی جلوگیری کرده و با به کارگیری مفهوم تفاوت‌های فرهنگی در متن و محتوای برنامه درسی بر ارزشمندی چند فرهنگی صحنه بگذارد (۱۴ و ۴۰).

ب) پرسش ۲: برنامه درسی فعلی آموزش ابتدایی تا چه میزان با برنامه درسی چند فرهنگی همپوشانی دارد؟ در گام دوم این پژوهش، میزان همپوشانی برنامه درسی فعلی آموزش ابتدایی با برنامه درسی چندفرهنگی با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی از نوع قیاسی مورد مقایسه و بررسی قرار گرفت؛ به این صورت که مضامین انتخاب شده به عنوان مؤلفه‌های شاخص برنامه درسی چندفرهنگی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. با توجه به نزدیکی معنایی مضامین، مصادیق و مثال‌هایی یافت شدند که با چندین تعریف عملیاتی همپوشانی داشت که با یکسان‌سازی و تعدیل در یکی از مقوله‌ها قرار گرفتند. نتایج تحلیل انجام شده در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: ماتریس مفهومی تحلیل محتوای قیاسی «طبقه بندی، تعریف و کدگذاری مضمون ها»

مضمون	مقوله	کدگذاری باز	مثال	کد
رعایت عدالت آموزشی و تربیتی در برنامه درسی	توزیع برابر منابع و خدمات‌های تعلیم و تربیت برای همه فارغ از ویژگی‌های انتسابی	توجه به ویژگی‌های قومی، نژادی، مذهبی در ارائه امکانات و شرایط آموزشی و بهره‌گیری از محیط آموزشی اثربخش برای همه کودکان	هرچند، ممکن است بعضی آدم‌ها به هم شبیه باشند، ولی هیچ وقت دو نفر کامل به هم شبیه نیستند. هر کدام از ما توانایی‌هایی داریم که باعث می‌شود بعضی کارها را بهتر انجام دهیم.	کتاب درسی - پایه سوم - ۸ ص ۱-۸
			توجه به نیازهای دانش‌آموزان دارای آسیب‌های اجتماعی، فقر اقتصادی، فقر فرهنگی در تعلیم و تربیت و جامعه‌پذیری دانش‌آموزان با کم‌توانی‌های ذهنی و جسمی	برادر کوچک پریسا ناشناوست. به همین دلیل، برقراری ارتباط با دیگران برایش سخت است. پریسا به او خیلی محبت می‌کند و هر وقت که به مهمانی می‌کند مراقب است که به او خوش بگذرد.
پذیرش تکثر فرهنگی در برنامه درسی	آشنایی با سیر تحول فرهنگ‌ها، حفظ و گسترش آنها	آگاهی از قدمت و سابقه فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر و به تصویر کشیدن زیبایی‌های آداب و رسوم محلی اقوام	مطالعه موردی: معرفی افغانستان و ترکیه	کتاب درسی - پایه ششم - ۱۰۲ ص ۳-۳
			تقویت و اعطای قدرت به فرهنگ‌ها با برجسته سازی جنبه‌های مثبت آنها	بهره‌گیری از دستاوردهای فرهنگی اقوام از طریق آشنایی با مشاهیر، شعرا، هنرمندان و نویسندگان در جهت پیشرفت و توسعه تمدن و فرهنگ ملی، اشاعه تاریخ فرهنگ‌ها در جهت تقویت هویت بومی از طریق آشنایی با رویدادها و رشادت‌ها و دلیری‌ها با تأکید بر افراد مؤثر و خدمات آنها
توجه به همزیستی مسالمت‌آمیز در برنامه درسی	بهبود روابط بین‌فرهنگی از طریق مطالعه فرهنگ‌های داخلی و خارجی	بهره‌گیری از ادبیات فولکلوریک، ضرب‌المثل‌ها، اشعار و ترانه‌ها، موسیقی، زبان و گویش و دو یا چند زبانگی، توجه به هنر، صنایع دستی، سوغاتی، ابنیه، غذا، سبک پوشش، اعیاد	توماس گفت: من می‌خواهم صنایع دستی کرمانشاه را ببینم. خوب است عصر سری هم به مغازه‌ها بزنیم. بچه‌ها گفتند: ما هم می‌خواهیم برای دوستانمان سوغاتی بخریم.	کتاب درسی - پایه چهارم - ۶۳ ص ۵-۵
			پرورش مهارت‌های چند فرهنگی و پذیرش افکار متفاوت در عرصه تلاقی افکار	ایجاد احترام بین‌فرهنگی از طریق آشکار ساختن نقش فرهنگ بومی در اعتلای فرهنگ ملی و ایجاد ارتباطات جهانی، ملی و منطقه‌ای بین فرهنگی
احترام به ادیان الهی در برنامه درسی	آشنایی با آموزه‌های ادیان و مذاهب توحیدی	احترام به ارزش‌ها و هنجارهای ادیان و مذاهب و آشنایی با مراسم و مناسک ادیان و مذاهب	به دوستی (واقعی یا فرضی) که در جای دیگری زندگی می‌کند، نامه بنویسید و از او دعوت کنید به شهر یا روستای شما سفر کند. نامه‌های شهر یا روستای خود نیز برای او توضیح دهید.	کتاب درسی - پایه چهارم - ۴۰ ص ۷-۷
			آموزش روابط انسانی مطلوب و جامعه‌خواهان صلح و آرامش	تقویت هویت فردی در جهت تحکیم وحدت ملی از طریق پذیرش تفاوت و تکثر فرهنگی و تقویت هویت ملی در جهت تحکیم وحدت ملی
احترام به کرامت ذاتی انسان‌ها	احترام به کرامت ذاتی انسان‌ها	احترام به ارزش‌ها و هنجارهای ادیان و مذاهب و آشنایی با مراسم و مناسک ادیان و مذاهب	ما برای اینکه با دیگران ارتباط برقرار کنیم، خواسته‌ها، افکار و نظرات خود را با آنها در میان می‌گذاریم یا احساس خود را به آنها ابراز می‌کنیم.	کتاب درسی - پایه پنجم - ۱۰ ص ۹-۹

۸۸-۱۱ ص	راهنمای برنامه درسی	به منظور انعطاف‌پذیری برنامه و انطباق با مقتضیات بومی و محلی، در بخش‌هایی از کتاب، فعالیت‌هایی متناسب با شرایط محلی و امکانات محیطی طراحی کنید.	توجه به مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی، تاریخی در جریان تعلیم و تربیت از طریق طراحی برنامه درسی از طریق مدرسه بر اساس زندگی روزمره و محیط اجتماعی دانش‌آموزان	به کارگیری پداگوژی مبتنی بر عدالت از طریق انعطاف در محتوای برنامه درسی
۹۳-۱۲ ص	راهنمای برنامه	در برنامه درسی مطالعات اجتماعی سعی بر آن بوده است تا با وجود متمرکز بودن برنامه‌ی درسی، امکان انطباق با شرایط بومی و محلی نیز فراهم بیاید.	به کارگیری روش‌های تدریس مبتنی بر روی آورد تلفیق با نیازهای ویژه دانش‌آموزان و حساس به معیارهای فرهنگی و روش‌های سنجش و ارزشیابی با رعایت تفاوت‌های فردی در جهت تکامل شخصیت مانند خودسنجی، همسال‌سنجی، گروه‌سنجی	تنوع در استفاده از روش‌های تدریس، روش‌های ارزشیابی و مواد و محیط یادگیری
۹۵-۱۲ ص	راهنمای برنامه	ارزشیابی باید مبتنی بر عدالت اجتماعی باشد و به دانش‌آموزان اجازه دهد با شیوه‌های مختلف نتایج یادگیری را بروز و ظهور دهند.		

روی آوردن‌هایی در محتوای درسی

و با هم زیستن» عنوان کرده است. در صفحه ۱۳ راهنمای برنامه درسی تعاریف جامعی از این درس ارائه شده که با مضامین چندفرهنگی همپوشانی قابل توجهی دارد. در این راهنما یکی از اصول خاص حاکم بر برنامه درسی مطالعات اجتماعی را امکان تطبیق دروس با شرایط زندگی دانش‌آموزان و مقتضیات محلی عنوان می‌کند و به نقش تاریخ در هویت‌بخشی و نقش مفاخر و شخصیت‌ها و آثار و جلوه‌های شکوفایی تمدن و فرهنگ تأکید می‌کند. در سازماندهی محتوا، روی آورد تلفیقی را مطرح کرده و بر اساس استفاده از الگوی محیط‌های توسعه‌یابنده آموزش در پایه‌های بالاتر به سطوح ملی، قاره‌ای و جهانی تمایل می‌یابد و در زمینه فرایند یاددهی یادگیری، روی آورد محتوا، کاوشگری است. در محورهای اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، به تقویت عزت و هویت اسلامی ایرانی اشاره شده و فرهنگ و هویت به عنوان یکی از راهبردهای موضوعی با مفاهیم کلیدی تعلق و هویت، میراث فرهنگی، تنوع فرهنگ‌ها، و شیوه‌های زندگی مورد تأکید قرار گرفته است. در چهارچوب فرایند کاوشگری در موضوعات محیطی و اجتماعی، مهارت‌ها در پنج حوزه بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، مشارکت، خلاقیت، واکنش شخصی، و اظهارنظر در انواع اجتماعات محلی، ملی، و جهانی مورد تأکید قرار گرفته و در زمینه پرورش مهارت‌های مشترک با سایر برنامه‌های درسی، مهارت‌های زندگی با کلید واژه مهارت‌های شهروندی، در فرایند درونی کردن ارزش‌ها، مفاهیم عدالت‌جویی، حق‌طلبی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت‌طلبی، و میهن‌دوستی را در همان

همان طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود پنج مضمون استخراج شده در سوال یکم این پژوهش در بسته آموزشی مطالعات اجتماعی برای چهار سال آخر دوره ابتدایی مورد تحلیل محتوا قرار گرفتند. مطالعات پژوهشگر بر اساس کمیت و کیفیت کدگذاری‌های باز، میزان توجه به مؤلفه‌های برنامه درسی آموزش و پرورش چندفرهنگی را در تمامی پایه‌ها ضعیف نشان می‌دهد؛ هرچند میزان پردازش به مضامین یکسان نبوده و فراز و فرود داشته است. از آن جا که دو منبع اصلی مطالعه برای پاسخ به این سوال پژوهش، راهنمای برنامه درسی دفتر پژوهش و کتاب و راهنمای معلم درس مطالعات اجتماعی پایه‌های سوم تا ششم بوده، در این بخش از یافته‌های پژوهش، در همین دو محور به توصیف مطالعات پژوهشگر درباره میزان همپوشانی محتوای بسته آموزشی مطالعات اجتماعی با مؤلفه‌های برنامه درسی چند فرهنگی پرداخته شده است.

الف. راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی در صفحه ۷ (راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش)، جهت گیری درس را تربیت شهروندی مطرح کرده است. این راهنما کاربرد روش‌های تلفیقی را با توجه به مبانی روان‌شناختی^۱ فراگیران توصیه کرده و یکی از اهداف اختصاصی برنامه را «تحول و اصلاح برنامه‌های درسی دوره‌های مختلف تحصیلی با تغییر بر کارکرد آموزشی به کارکرد فرهنگی تربیتی به منظور حفظ هویت ملی، ارزش‌های فرهنگی و تعمیق تربیت دینی، شهروند ملی با مناسبات جهانی، توسعه مهارت‌های دانایی، استقلال سازنده، مفید زیستن

1. Psychological

فرهنگی محسوب می‌شود. ایجاد ارتباط با جوامع بین‌المللی، ملی، و محلی تنها از مجرای پذیرش، همراه با احترام به ادیان، و مذاهب مختلف به عنوان بخشی از فرهنگ جامعه امکان می‌یابد. موقعیت‌های آموزشی مبتنی بر تفاوت‌های فرهنگی اجتماعی از ظرفیت‌های دیگر یک برنامه درسی چندفرهنگی است. سبک تدریس و ارزشیابی مبتنی بر یک برنامه درسی چندفرهنگی منجر به ایجاد محیطی دموکراتیک در فضای آموزشی شده و تعریف درستی از جایگاه ارزشی همه فرهنگ‌ها در یک جامعه را جانمایی می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر تلاش کرده است بر اساس یک فرایند مشخص، با روی آورد تلفیقی، ضرورت‌های برنامه درسی چندفرهنگی در دوره ابتدایی را تبیین کند. در این فرایند برای پرسش نخست، بر اساس مطالعه منابع معتبر، ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی استخراج شد و در پرسش دوم، میزان همپوشانی برنامه درسی فعلی با برنامه درسی چندفرهنگی تبیین و مشخص شد. در ادامه یافته‌های پژوهش مورد بحث قرار می‌گیرد:

اولین ویژگی مورد اشاره در برنامه درسی چندفرهنگی که در بیشتر منابع (۳، ۵، ۶، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۷ و ۳۶) به آن پرداخته شده، رعایت عدالت آموزشی و تربیتی است. این ویژگی تأکید بر این روی آورد است که تمامی دانش‌آموزان صرف نظر از گروهی که به لحاظ ملیت، طبقه، مذهب، جنسیت یا توانایی به آن تعلق دارند باید از برابری فرصت‌های آموزشی در مدرسه برخوردار باشند. برنامه درسی باید کودکان را از محدودیت‌های قومیت‌گرایی آزاد کرده و بدون توجه به تفاوت‌هایی که به لحاظ فرهنگی دارند فرصت‌هایی را در اختیارشان قرار دهند که بر افزایش حرمت خود آنها تأثیرگذار باشد. برخلاف آنچه به نظر می‌آید آموزش چندفرهنگی می‌تواند برای تمام افراد با فرهنگ‌های متفاوت، شرایط یکسانی را فراهم کند و در این شرایط برای هر شخص به اقتضا توانمندی‌ها و استعدادهايش، زمینه رشد همه‌جانبه فراهم شود. از این روی آورد در آموزش چندفرهنگی به عنوان فرصت‌های برابر آموزشی نام برده می‌شود که ایده مشترک در همه تعاریف برنامه درسی آموزش چندفرهنگی است. پژوهشگر مبتنی بر یافته‌های پژوهش‌های قبلی (۳، ۵،

سطوح مطرح می‌کند. درباره تولید بسته آموزشی در صفحه ۸۶ (راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش) موارد زیر مطرح شده است: با توجه به تنوع قومی و فرهنگی در ایران و با توجه به اینکه بخشی از محتوا با موضوعات محیطی و اجتماعی محل زندگی دانش‌آموز در سطح محله و منطقه مربوط است و به علاوه به منظور ملاحظه تفاوت‌های محیط یادگیری دانش‌آموزان، لازم است تمهیدات و تدابیری جهت تهیه و تولید بسته‌های آموزشی متناسب با مقتضیات بومی آن توسط استان و مؤسسات و نهادهای ذیربط محلی، اتخاذ و از میزان تمرکز در این زمینه کاسته شود. درباره انجام فعالیت‌های کتاب در صفحه ۸۸ (راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی وزارت آموزش و پرورش) این موارد توصیه شده است: به منظور جلوگیری از افزایش نامناسب حجم کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی، باید تلاش شود تا بخش‌هایی از دانش و اطلاعات و فرایند و تجارب یاددهی - یادگیری در کتاب راهنمای معلم درج شود و از طریق معلم در کلاس اجرا شود.

ب. در کتاب درسی و راهنمای معلم به لحاظ محتوایی در مضمون رعایت عدالت آموزشی، برابری فرصت‌های آموزشی فارغ از جنسیت، قومیت، فرهنگ، و ویژگی‌های فردی در حوزه آموزش و پرورش یک ضرورت است. جامعه محلی ملی و جهانی ما ترکیبی از اقوام و نژادها با فرهنگ‌ها و باورهای مختلفی است که گاه بسیار با هم فاصله دارد. قومیت به عنوان یک مؤلفه مهم باید در برنامه درسی بروز و ظهور مناسبی داشته باشد. ایجاد نگرش قومی و نژادی مثبت در دانش‌آموزان با خروجی امنیت ملی همراه خواهد بود. برنامه درسی برای دانش‌آموزان با ویژگی‌های جسمی و ذهنی متفاوت هم باید دارای حساسیت و روی آورد حمایتی باشد. بر این اساس مقتضی است برنامه درسی به گونه‌ای باشد که امکان و فرصت بروز و ظهور توانمندی‌های همه دانش‌آموزان وجود داشته باشد. زیست مسالمت‌آمیز توأم با صلح و نوع‌دوستی از طریق ایجاد همدلی و پذیرش انجام می‌شود که از مهارت‌های اصلی زندگی و تربیت شهروندی محسوب می‌شود. جانمایی آموزش مهارت‌های زندگی مبتنی بر تفاوت‌های فرهنگی در برنامه درسی از پیش فرض‌های برنامه درسی چندفرهنگی است. آشنایی با ادیان الهی و احترام به آنها مقوله‌ای

۱۲، ۲۱ و ۳۶)، رعایت عدالت آموزشی و تربیتی را به عنوان یک شاخص اصلی برنامه درسی چندفرهنگی دانسته و بر اساس شناخت به دست آمده، توجه به دانش‌آموزان با نیازهای ویژه و دو یا چندزبانه، تلاش در جهت کاهش نابرابری آموزشی و نابسندگی مهارت‌های شناختی را در ساختار برنامه درسی ضروری دانسته است. ویژگی دیگری از برنامه درسی چندفرهنگی که در این پژوهش بر آن تأکید می‌شود، پذیرش تکثر فرهنگی است. یکی از اهداف اصلی در تعلیم و تربیت چندفرهنگی، آماده کردن فراگیران به نحوی است که بتوانند در یک جامعه متکثر که دارای گروه‌های قومی مختلف است عملکردی مطلوب از خود به جا بگذارند. به صورت کلی در عصر حاضر به دلیل تنوع اجتماعی، افکار عمومی و گفتمان‌های فرهنگی به سوی پذیرش تنوع و تکثر فرهنگی حرکت کرده‌اند. این پذیرش چندگانگی فرهنگی، متضمن امنیت جوامع بوده و به نوعی فرصت محسوب می‌شود. به دلیل جلوگیری از بروز بحران و تعارضات هویتی، نظام آموزشی باید به سوی پذیرش تکثر فرهنگی پیش برود، زیرا سیاست‌های همسان‌سازی ذهنی ظرفیت ایجاد همگرایی و انسجام ملی را ندارند. آموزش چندفرهنگی تلاش می‌کند جایگاه کثرت‌گرایی فرهنگی را برجسته کرده و برای نیازهای آموزش جوامعی که متشکل از فرهنگ‌های متفاوت و مجموعه‌ای از سنت‌ها و آداب و رسوم هستند اهمیت و ارزش ویژه‌ای قائل شود. بی‌تردید به رسمیت شناختن حقوق اقلیت‌های قومی و فرهنگی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آنها در آموزش رسمی و گسترش آن از طریق برنامه درسی موجب شود افراد به هویت و فرهنگ جامعه‌ای که در آن رشد می‌کنند، بی‌الند. بدین ترتیب ظرفیت‌های ذهنی خاص آنان شکوفا و متبلور شده و در نهایت جامعه به سوی بالندگی و تعالی به پیش می‌رود. پژوهشگر مبتنی بر یافته‌های پژوهش (۳، ۵، ۸، ۲۳ و ۳۷)، پذیرش تکثر فرهنگی را به عنوان یک شاخص اصلی برنامه درسی چندفرهنگی دانسته و احترام به خرده‌فرهنگ‌ها، همدلی و برقراری ارتباط بین فرهنگی و تولید و تبادل دانش فرهنگی را در ساختار برنامه درسی ضروری دانسته است. توجه به همزیستی مسالمت‌آمیز ویژگی دیگری است که به دفعات در منابع تخصصی و پژوهش‌های انجام شده (۳، ۴، ۷-۹) به عنوان یک ویژگی برای برنامه درسی چندفرهنگی مطرح شده است. برنامه درسی چندفرهنگی ظرفیت آماده‌سازی افراد را برای زیست مسالمت‌آمیز در

یک جامعه چندفرهنگی دارد. این ویژگی بر اساس روی‌آوردی است که در آن آموزش و پرورش را به عنوان نهادی معرفی می‌کند که باید با ایجاد تعامل، تفاهم و تبادل بین فرهنگی، فرایند تعلیم و تربیت را به سمتی پیش ببرد که در آن دانش‌آموزان بتوانند در یک جامعه چندفرهنگی با کمترین تنش و به صورت مسالمت‌آمیز امکان همزیستی داشته باشند. در این روی‌آورد این گونه همزیستی به عنوان یک هدف تربیتی تعریف می‌شود. چنین برنامه درسی خواهان ترویج صلح و دوستی میان افراد و فرهنگ‌ها است. پژوهشگر مبتنی بر یافته‌های پژوهش (۳، ۵، ۸، ۱۶ و ۳۸)، توجه به همزیستی مسالمت‌آمیز را به عنوان یک شاخص اصلی برنامه درسی چندفرهنگی دانسته و بر اساس شناخت به دست آمده، گفتمان فرهنگی، تجربیات بین فرهنگی و تفاهم فرهنگی را در ساختار برنامه درسی ضروری دانسته است.

یکی دیگر از ویژگی‌های برنامه درسی چندفرهنگی، احترام به ادیان الهی است. گسترش نگرش دینی و فرهنگی دانش‌آموزان در شناخت ادیان دیگر و داشتن رفتارهای صحیح و منطقی همراه با شکیبایی در مقابل باورهای متفاوت دینی، احترام به ارزش‌های اخلاقی و انسانی ادیان در مواجهه با موقعیت‌های فرهنگی متفاوت، از وظایف تعریف شده آموزش و پرورش است و در این پژوهش به عنوان یک ویژگی برای برنامه درسی چندفرهنگی لحاظ شده است. تربیت شهروندانی که پذیرنده و پرورش دهنده ارزش‌های اخلاقی، معنوی و فرهنگی باشند موجب انسجام فرهنگی و در نتیجه اتحاد ملی خواهد شد. بنابراین آشنایی با آموزه‌های ادیان دیگر و احترام به ارزش‌ها و هنجارهای آنها، آموزش مهارت روابط انسانی مطلوب با افراد دارای عقاید و ارزش‌های متفاوت و آموزش جهت بردباری و شکیبایی در موقعیت‌های چندفرهنگی در زندگی موجب سازش‌یافتگی بین ارزش‌های فرهنگی و معنوی شده که بی‌تردید آموزش و پرورش در این گستره، نقش کلیدی و اساسی ایفا خواهد کرد. پژوهشگر مبتنی بر یافته‌های پژوهش (۵، ۷، ۲۲ و ۳۹)، احترام به ادیان الهی را به عنوان یک شاخص اصلی برنامه درسی چندفرهنگی دانسته و بر اساس شناخت به دست آمده، پذیرش اصل برابری انسان‌ها، و توسعه فرهنگ دینی، نقد پیش‌داوری‌های دینی را در ساختار برنامه درسی ضروری دانسته است. روی‌آورد تلفیقی در برنامه درسی چندفرهنگی به عنوان یکی از ویژگی‌های برنامه درسی، نقشی

اساسی در آموزش چندفرهنگی دارد. از بین عناصر برنامه درسی، محتوا مهم‌ترین عنصر در ایجاد تعادل بین فرهنگ ملی و قومی محسوب شده و می‌تواند شرایط مناسب را برای یادگیری مهارت‌های چندفرهنگی در کودکان ایجاد کند. کاربرد روی آورد چندفرهنگی در فرایند یاددهی یادگیری به صورت کاربردی در محیط واقعی آموزشی، توصیه بسیاری از صاحب نظران و متخصصان موضوع چندفرهنگی است. با توجه به تأثیری که فرهنگ در شکل‌گیری شخصیت کودکان دارد، موقعیت تحصیلی دانش‌آموزان به میزان بسیار بالایی تابعی از شرایط و ویژگی‌های فرهنگی آنها خواهد بود. در صورت وجود شرایط نابرابر و آموزش‌های تک‌فرهنگی، دانش‌آموزانی که متعلق به خرده‌فرهنگ‌های دیگر باشند نسبت به پذیرش فرهنگ بومی، هویت و الگوهای رفتاری آموزش دیده شده دچار تردید خواهند شد. آموزش چندفرهنگی به دنبال تغییراتی در فرایند آموزش است تا از نابرابری‌های فرهنگی جلوگیری کرده و با به کارگیری مفهوم تفاوت‌های فرهنگی در متن و محتوای برنامه درسی بر ارزش‌مندی چندفرهنگی صحنه بگذارد. ارائه الگوی آموزشی شهروند چندفرهنگی به جای الگوی سنتی یکسان‌سازی فرهنگی، راهکاری مؤثر در جهت ظهور برنامه درسی منطبق با نیازهای واقعی جوامع است. پژوهشگر مبتنی بر یافته‌های پژوهش (۵، ۸، ۹، ۱۴ و ۴۰)، روی آورد تلفیقی در محتوای برنامه درسی را به عنوان یک شاخص اصلی برنامه درسی چندفرهنگی دانسته و بر اساس شناخت به دست آمده، تدریس فرهنگی، پداگوژی مبتنی بر عدالت آموزشی، و محتوای ترکیبی در برنامه درسی را در ساختار برنامه درسی، ضروری دانسته است.

در یک نگاه کلان و جامع به پژوهش انجام شده، تعلیم و تربیت چندفرهنگی یک نیاز ضروری در جوامع چندفرهنگی است و برنامه درسی چندفرهنگی، استلزام چنین تعلیم و تربیتی است. ویژگی‌هایی که شاکله یک برنامه درسی را می‌سازند باید بتوانند تنوع و تعدد فرهنگ‌ها و نیازهای افراد دارای فرهنگ‌های متفاوت را در فرایند تربیت لحاظ کنند. این برنامه باید مبتنی بر سازوکاری باشد که فراگیران را با تفاوت‌های محیطی در زندگی آشنا کرده و احترام به آن تفاوت‌ها را به عنوان یک مهارت آموزش دهد. همچنین آرمان‌هایی مانند صلح‌طلبی و همزیستی مسالمت‌آمیز و نوع‌دوستی به عنوان برجسته‌ترین آرمان‌ها در برنامه محسوب شوند؛ نژادپرستی و قوم‌گرایی و سایر انواع تبعیض‌ها را

در جوامع و مدارس به چالش بکشند؛ تنوع و تکثر قومی، فرهنگی و نژادی را تأیید کنند؛ و زمینه تعاملات و ارتباطات گروه‌های قومی را فراهم کنند. برنامه درسی چندفرهنگی باید رعایت اصول چندفرهنگی‌گرایی را در فرایندهای آموزشی مورد تأکید قرار داده و از آن به عنوان راه‌حلی برای تضمین سلامت روان کودکان، ارتقای سازش‌یافتگی‌های اجتماعی و شکل‌گیری هویت‌های سازش‌یافته در آنان استفاده کند. مطالعات انجام شده (۲۹-۲۵)، حاکی از همپوشانی ضعیف محتوای کتاب و راهنمای درس مطالعات اجتماعی با مؤلفه‌های چندفرهنگی مطرح شده است. ایجاد موقعیت‌های مربوط به فهم و شناخت ادبیات فرهنگی اقوام از طریق توجه به هنر، صنایع دستی، غذا، سبک پوشش، اعیاد و جشن‌ها، مقوله‌ای است که در کتاب درسی تا حدودی به آنها توجه شده و مرتبط با مضمون پذیرش تکثر فرهنگی است که البته میزان پرداختن به این مضمون به توجه بیشتری نیاز دارد. تقویت و اعطای قدرت، فرهنگ‌ها و بازشناسی حفظ و گسترش فرهنگ‌ها مقوله‌هایی از مضمون تکثر فرهنگی هستند که بسیار ناچیز به آنها پرداخته شده است. مقوله‌های باقیمانده تقریباً به طور یکسان در محتوای کتاب مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند و با اینکه در راهنمای برنامه درسی به مؤلفان در زمینه فرهنگ و هویت تأکید بسیاری شده است، اما در مطالعات محتوایی، میزان پرداختن به این راهبرد موضوعی بسیار کم توصیف می‌شود. مطالعات نشان از همپوشانی ضعیف محتوای برنامه درسی با راهنمای برنامه درسی با مضمون تکثر فرهنگی و نقش سطحی و کم‌رنگ مضامین دیگر در محتوای برنامه درسی دارد. پژوهشگر در مطالعه پژوهش‌های مرتبط با تحلیل محتوای برنامه درسی (۳۰-۲۶) به نتایج مشابه درباره توزیع نامتوازن و غیرهدفمند و ناکافی مؤلفه‌های برنامه درسی چندفرهنگی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دست یافت. بدیهی است در عصر انفجار اطلاعات، انتظار جانمایی همه مفاهیم مدنظر یک رشته درسی در برنامه درسی انتظاری نابجا است و روی آورد آموزش مهارت کاوشگری، حل مسئله، و تفکر انتقادی جهت ارائه محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی، تلاشی در جهت رفع محدودیت مطرح شده است.

پژوهشگر در این پژوهش پس از دستیابی به نتایج تحلیل محتوای بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی، به پیشنهادی جامع درباره

آموزش مهارت‌های مؤثر در تربیت شهروندی بر اساس توزیع متوازن مفاهیم و مضامین چندفرهنگی و تغییر ظرفیت محتوای آموزشی به جهت انجام پروژه‌های پژوهشی دست یافته است. در عصر انفجار اطلاعات، پرداختن در حد وسیع به دانش چندفرهنگی در بسته یادگیری را غیرضروری دانسته و به کارگیری الگوی حل مسئله و قرار گرفتن فراگیران در مسیر فرایند کاوش‌گری مبتنی بر بافت چندفرهنگی را پیشنهاد کرده و ضمن ارائه مثال‌هایی در جدول ماتریس مفهومی تحلیل محتوای قیاسی، به نتایج به دست آمده تأکید می‌کند. بر این اساس فراگیران قادر خواهند بود از طریق تفحص و بررسی در محیط پیرامونی با مسائل اجتماعی و محیطی خود آشنا شده و مهارت لازم جهت زندگی شهروندی در صلح و امنیت را کسب کنند. برنامه درسی باید در روی آورد اصلی خود بر کثرت‌گرایی فرهنگی و برابری تأکید کند و از معرفی فرهنگی خاص به عنوان فرهنگ مسلط بپرهیزد و در فرایند یاددهی یادگیری نیز فراگیران مهارت‌های زیست چندفرهنگی را بیاموزند. فعالیت‌ها، تکالیف، پروژه‌های علمی، پژوهشی، و گردش‌های علمی مبتنی بر مقوله‌های چندفرهنگی، فراگیران را در موقعیت‌های یادگیری واقعی زندگی خود و دیگران در تمامی سطوح قرار می‌دهند و راهکاری است که می‌تواند فراگیران را با مضامین و مقوله‌های چندفرهنگی آشنا ساخته و در جهت تحقق اهداف برنامه درسی چندفرهنگی گام‌های مؤثری بردارد. چنین برنامه درسی در چارچوب‌های از پیش تعیین شده نمی‌گنجد و از آنجا که این پیشنهاد بر نقش فعال یادگیرنده در درک و فهم و معنا بخشیدن به اطلاعات تأکید می‌کند، مبتنی بر روی آورد ساختن‌گرایی^۱ بوده و بر اساس تجارب زیسته فراگیران درک و برنامه‌ریزی می‌شود.

از محدودیت‌های اصلی این پژوهش می‌توان به مواردی مانند دشواری تهیه و دستیابی به اسناد و منابع برنامه‌های درسی کشورهای دارای تجارب چندفرهنگی، فقدان و یا فقر پیشینه نظری مربوط به حوزه چندفرهنگی، و ج. فقر پژوهش‌های مرتبط با کیفیت بومی در زمینه آموزش چند فرهنگی. مبتنی بر یافته‌های این پژوهش، راهکارها و

پیشنهادهایی در جهت اصلاح وضعیت ارائه می‌شود: جهت‌گیری چندفرهنگی در برنامه درسی، ضرورت محتوم نظام آموزشی و در عین حال دارای سطحی از دشواری در بخش‌های طراحی و اجرا است که به مهم‌ترین آنها در قالب راهکار در سه سطح اشاره می‌شود: سطح یکم: طراحی برنامه درسی در چهارچوب برنامه درسی چندفرهنگی در سطح آموزش عمومی؛ تبیین رهیافت چندفرهنگی برای افراد اثرگذار علمی (سیاست‌گذاران آموزشی، برنامه‌ریزان درسی، ...؛ تلفیق فرهنگ قومی و ملی در محتوای برنامه درسی؛ و تربیت مدرسان میانی دارای مهارت طراحی آموزشی با ساختار و بافتار چندفرهنگی. سطح دوم: آموزش مهارت روش تدریس چندفرهنگی به معلمان؛ آموزش شیوه‌های ارزشیابی چندفرهنگی به معلمان؛ آموزش مهارت شیوه‌های تلفیق موضوعات چندفرهنگی از طریق ارائه مصداق و نمونه‌ها به معلمان؛ و آموزش اولیا در راستای فرهنگ پذیرش و احترام به تنوع فرهنگی. سطح سوم: ارتقای دانش، مهارت، و تغییر نگرش چندفرهنگی در دانش‌آموزان؛ آموزش روش‌های پژوهش پروژه‌محور و دربردارنده مفهوم چندفرهنگی به دانش‌آموزان؛ تولید محتوای چندفرهنگی متناسب با بافت فرهنگی منطقه توسط دانش‌آموزان؛ و مجهز کردن کتابخانه و پایگاه‌های اطلاعاتی مدارس به دانش چندفرهنگی.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: این مقاله برگرفته از رساله دوره دکتری تخصصی نویسنده نخست در رشته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه خوارزمی تهران به تاریخ دفاع ۱۳۹۹/۰۹/۱۷ با کد رساله ۱۸۴۳ است.

حامی مالی: این مطالعه بدون حمایت مالی هیچ مؤسسه و سازمانی انجام شده است. **نقش هر یک از نویسندگان:** نویسنده نخست به عنوان نویسنده اصلی این مقاله و مجری این مطالعه، نویسندگان دوم و سوم به عنوان استادان راهنما، و نویسندگان چهارم و پنجم به عنوان استادان مشاور در این مطالعه نقش داشته‌اند.

تضاد منافع: در این پژوهش هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تشکر و قدردانی: بدین وسیله از تمامی افراد و مؤسساتی که در انجام این پژوهش مشارکت داشتند و همچنین استادان راهنما و مشاور این مطالعه، تشکر و قدردانی می‌شود.

References

1. Banks J., McGee Banks C. *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. New Jersey: Wiley; 2019, pp: 6. [Link]
2. Tavassoli T. Cultural Pluralism and its Effects on Educational Systems. *Journal of philosophical theological research site and its*. 2019;4(78):166-189. [Persian]. doi/10.22091/PFK.2019.2669.1785 [Link]
3. Sadeghi, A.-Characteristics and Necessities of Developing a Multicultural Curriculum in Iran; Review of Challenges, Presentation of Strategies. *Quarterly Journal of Culture Strategy*, 2012; 5(17-18): 93-121. [Persian]. [Link]
4. Daryaii N. Ethics and cultural heritage. *Quarterly Journal of Ethics in Science and Technology*, 2016; 11(2):19-28 [Persian]. [link]
5. Sadeghi A. Multiculturalism and its relation to education. *Educational Technology Development Monthly*. 2012; 28 (228): 34-37. [Persian]. [Link]
6. Sadeghi A. Study of the National Curriculum Document of the Islamic Republic of Iran based on the multicultural education approach. *Iranian Curriculum Studies Quarterly*. 2010; 5 (18): 189-214. [Persian]. [Link]
7. Demir N., Yurdakil B. The Examination of the Required Multicultural Education Characteristics in Curriculum Design. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015; 174: 3651-3655. doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1085. [Link]
8. Macroni G., Boland Hemtan K. Multicultural education in elementary school textbooks. *Journal of Shahid Chamran University of Ahvaz*. 2014; 6(1):73-92. [Persian]. [Link]
9. Soltani S, Adib Y, Mahmoodi F, Vahedi S. The position of a curriculum based on the multiple intelligences in the textbooks of the first grade of primary school based on the components of multiple intelligences. *J Child Ment Health*. 2020; 7(1): 270-280. http://dx.doi.org/ 10.29252/ jcmh.7.1.23. [Persian]. [Link]
10. Suryaman, Juharyanto. The Role of Teachers in Implementing Multicultural Education Values in the Curriculum 2013 Implementation in Indonesia. *IISTE Journal of Education and Practice*. 2020; 11(3): 152-156. doi.org/10.7176/JEP/11-3-16 [Link]
11. Misco T. Culturally Responsive Curriculum and Pedagogy in the Commonwealth of the Northern Mariana Islands. *International Journal of Multicultural and Education*. 2018; 20(2): 81-100. DOI: http://dx.doi.org/10.18251/ijme.v20i2.1575 [Link]
12. Zilliacus H., Holm G., Sahlström F. Taking steps towards institutionalising multicultural education – The national curriculum of Finland. *Multicultural Education Review*. 2017; 9(4): 231-248. doi/full/10.1080/2005615X.2017.1383810 [Link]
13. Sadeghi A. Reviewing the National Curriculum of the I.R. of Iran Using a Multicultural Approach. *Journal of Curriculum Studies (J.C.S.)*. 2010; 5(18): 190-215. [Persian]. [Link]
14. Araghiyeh A., Fathi Vajargah K., Foroughi Abri A., Fazeli N. Combining the right strategy to develop a multicultural curriculum. *Journal of Integrated Studies in the Humanities*. 2009; 2 (1): 149-165. [Persian]. [Link]
15. Abdul Ali Sultan Ahmadi J. Investigating the level of attention to design and development of multicultural curricula in the Iranian education system from the perspective of curriculum specialists. *National Conference on Multicultural Education*. 2013. [Persian]. [Link]
16. Arslan H., Rață G. *Multicultural Education: From Theory to Practice*. Newcastle: Cambridge Scholars; 2013, pp25 [Link]
17. Lightner S. *Multicultural Curriculum and Teaching in the Standards-Based Classroom*. *Multicultural Perspectives*. 2018; 20(2): 126-130. Doi.org/10.1080/15210960.2018.1447195 [Link]
18. Ahmadi P., Sobhaninejad M., Amiri M. Interdisciplinary Organization of the Curriculum with Emphasis on Effectiveness of Courses Content. *Teaching and learning research*. 2015; 12(1): 97-122. [Persian]. doi/10.22070/2.6.97 [Link]
19. Malekipour A. , Hakimzadeh R. Explanation of multicultural curriculum with emphasis on identifying the national and indigenous components of curriculum, international identity. *Quarterly Journal of Qualitative Research in Curriculum*, Allameh Tabatabai University. 2016; 1 (4): 41-45. Doi/10.22054/QRIC.2016.7492. [Persian]. [Link]
20. Mohammadi Sh, Kamal Kharazi S., Kazemi Fard M, Pourkarim J. Provide a model for multicultural education in the higher education system: Analyze the views of experts in this field in Iran. *Journal of Teaching and Research*. 2016; 4 (1): 65-91. [Persian]. [Link]
21. Abdul Ali Sultan Ahmadi J., Sadeghi A. Design and validation of a multicultural curriculum model for the general education course in Iran. *Curriculum Studies*. 2015; 10 (39): 71-108. [Persian]. [Link]

22. Araghiyeh A., Fathi Vajargah K. Position of Multiculturalism in School Education and Higher Education .2012; 5(17-18): 187-204. [Persian]. [\[Link\]](#)
23. Asgarian M. Place of ethnic cultures in educating citizens. Educational Innovations .2006; 5(3): 133-162. [Persian]. [\[Link\]](#)
24. Azizi N., Bolandhemmatan K., Soltani M. A study of multicultural education in teacher training centers in Sanandaj from the perspective of students. Iranian Higher Education Quarterly. 2010; 3 (2): 55-78. [Persian]. [\[Link\]](#)
25. Babeli Bahmaei A, Yar Mohammadian M, Yuzbashi Z. Content analysis of the seventh grade social studies book based on the index (components) of multicultural extracted from upstream documents. National Conference on Multicultural Education.2013; 74-75. [Persian]. [\[Link\]](#)
26. Jokar, H. Multiculturalism in Book VI of Social Studies; The philosophy of multicultural curriculum and the extent to which it is reflected in textbooks. Social Science Education Growth .2017; 20(1): 13-17. [Persian]. [\[Link\]](#)
27. Chaharbashloo H, Safaei M, Roshan Ghiyas A., Abdi A. Analysis of the content of social studies textbooks in elementary school based on the components of multicultural education. Fourth Annual Conference of the Iranian Curriculum Studies Association, Culture and Curriculum. 2016; Bu Ali Sina University of Hamadan. [Persian]. [\[Link\]](#)
28. Eini A., yazdani H., Sadeghi A. a content analysis of social Science Textbooks of 4th, 5th, 6th grades within the items of multicultural education. Research in Curriculum Planning .2018 :15(58): 136-151. [Persian]. doi/10.30486/JSRE.2018.543735 [\[Link\]](#)
29. kayhan J. Analysis of the status of Multicultural Education in the Content of Social Sciences and Persian Curriculum in Elementary School by Shannon Entropy Method. 2015; 4(1): 79-95. [Persian]. [\[Link\]](#)
30. Momeni rad A. Qualitative content analysis in research tradition: nature, stages and validity of the results. Quarterly of Educational Measurement. 2013; 4(14): 187-222. [Persian]. [\[Link\]](#)
31. Hayati N., Hejazi R., Hosseini S., Bastani S. Extraction of Environmental Indicators from the Board of Directors' Report, Using Qualitative Content Analysis. Empirical Research in Accounting .2018; 7(4): 43-70. [Persian]. doi/10.22051/ JERA.2017.16466.1729 [\[Link\]](#)
32. Tabrizi M. Analysis of qualitative content from the perspective of deductive and inductive approaches. Social Sciences Quarterly.2014; 21(64):105-138. [Persian].
33. Mohammadpour A. Quality Assessment in Qualitative Research: Principles and Strategies of Credit and Generalizability. Social Sciences Quarterly.2010; 17(48):73-107. [Persian]. [\[Link\]](#)
34. Havas Beigi F., Sadeghi A., Maleki H., Qaderi M. Multicultural education in Persian textbooks (reading) Iran primary education course. Two Quarterly Journal of Theory and Practice in Curriculum. 2018; 6 (11): 141-174. [Persian]. [\[Link\]](#)
35. Nik Nafas S., Aliabadi KH. The role of content analysis in the process of teaching and designing textbooks. World Media Magazine .2013; 8 (2): 124-150. [Persian]. [\[Link\]](#)
36. Yari Qoli B. Investigating the place of education and educational justice in John Rawls' theory of justice. Quarterly Journal of Modern Educational Thoughts. Faculty of Educational Sciences and Psychology, Al-Zahra University. 2014; 10 (3): 139-172. Doi/10. 220 51/ JONTOE.2015.380 [Persian]. [\[Link\]](#)
37. Rezapour Ghoshchi M, Naderi M. Globalization and Ethnic Pluralism in Iran, challenges and oppertunities. *Strategic Studies of public policy*. 2015; 5(17): 55-91. [Persian]. [\[Link\]](#)
38. Karimi Maleh A., Moazen M. Cultural diversity and their coexistence in Iran. National Studies Quarterly.2011; 12 (1): 27-47. [Persian]. [\[Link\]](#)
39. Grayley M., Karami F., Karami B. The Imami Jurisprudence and Its Relation with Freedom of Speech. Safir e noor. 2014; 7(28): 27-47. [Persian]. [\[Link\]](#)
40. Yaghouti H., Javadipour M. , Khosravi A. Combining Approach in the Physical Education Curriculum of Elementary School: Explaining the Possibility from the Perspective of Experts. Two Quarterly Journal of Theory and Practice in Curriculum. 2013; 1 (2): 149-164. [Persian]. [\[Link\]](#)